

Styrelsen för
PSYKOLOGISKT FÖRSVAR

ESTONIA

*Estoniakatastrofen,
massmedierna
och allmänheten*

*Peter Hillvø
Lennart Weibull*

RAPPORT I 68-6

**ESTONIAKATASTROFEN,
MASSMEDIERNA
OCH ALLMÄNHETEN**

En intervjuundersökning av
den svenska allmänheten

*Peter Hillve
Lennart Weibull*

Stockholm
1996

Utgiven av
Styrelsen för psykologiskt försvar
ISSN 1401-2537
Omslagsfoto: Bengt af Geijerstam,
Bildhuset
Stockholm 1996

INNEHÅLL

FÖRORD	4
INLEDNING	6
ESTONIAKATASTROFEN SOM NYHETSHÄNDELSE	7
UNDERSÖKNINGEN	10
KATASTROFEN I MEDIERNA - VAD OCH HUR?	12
SPRIDNINGEN AV NYHETEN	14
När nåddes vi av nyheten?	14
Hur nåddes vi av nyheten?	17
Var nåddes vi av nyheten?	22
Slutsats	25
MEDBORGARNAS MEDIEBEVAKNING	26
Dagspress, radio eller TV	27
Enskilda kanalers betydelse	30
Enkilda mediers roll som nyhetsförmedlare	34
BEDÖMNINGAR AV NYHETSRAPPORTERINGEN	35
Etik och medier	35
Korrekthet i nyhetsbevakningen	36
Fokusering på anhöriga	40
Slutsatser	43
RISK, KRIS OCH SÄKERHET	45
En enkel modell	45
Synen på säkerhetsrisker efter katastrofen	47
Uppmärksamhet på säkerhetsföreskrifter	52
NÅGRA JÄMFÖRELSE MED ESTLAND	55
SAMMANFATTNING	57
SUMMARY IN ENGLISH	62
LITTERATUR	64
BILAGA I, FRÅGEFORMULÄR	68
SPFs SENASTE RAPPORTER	76

FÖRORD

I ett demokratiskt samhälle har medborgarna rätt till information. Denna rätt är en viktig förutsättning för ett aktivt medborgerligt deltagande i den demokratiska debatten och processen och ställer särskilda krav på dem, som har viktiga informationer att lämna ifrån sig. Kravet på snabb, saklig och trovärdig information är inte minst påtagligt, när ett samhälle utsätts för allvarliga störningar (olyckor, katastrofer, kriser och krig), då medborgarnas förväntningar på det egna samhällets förmåga att möta eller hantera ett hot - inte minst informationsmässigt - endera kan infrias eller kullkastas. Bristfällig information kan dessutom leda till t.ex. ryktesspridning och panikreaktioner.

Mot denna bakgrund är det ingen tillfällighet, att Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) ägnar ett betydande forskningsintresse åt hur samhällskommunikation/-information och samspelet mellan dess huvudaktörer fungerar inte minst i störningssituationer. Hur beter sig m a o sändaren (myndigheter etc), förmedlaren (oftast press, radio och TV) och mottagaren/medborgaren i sådana situationer? För att demokratin skall fungera, krävs att medborgaren har förtroende dels för informationskällorna, dels för de medier som förmedlar informationen.

I samband med Tjernobylolyckan och det radioaktiva nedfallet över Sverige 1986, ställdes de svenska myndigheterna och medierna inför en svårbemästrad informationsuppgift. Händelsen var oförutsedd i den svenska planläggningen vid denna tid, samtidigt som informationsbehovet närmast var omätligt bland allmänheten. SPF publicerade i april 1987 tio studier som ur olika aspekter belyste de problem, som det svenska "informationssystemet" ställdes inför som en följd av denna händelse och har under de senaste tio åren presenterat en rad andra studier kring olika samhällsstörningar.

Natten mellan den 27 och 28 september 1994 förliste den estnisk/svensk-ägda färjan Estonia i Östersjön utanför finska Utö med mer än 850 dödsoffer som följd. Katastrofen väckte sorg och förstämning såväl i Estland och Sverige som i Finland och ländernas förmåga att hantera den uppkomna situationen ställdes inför svåra prov. Katastrofen fick av självklara skäl en betydande massmedial uppmärksamhet.

SPF fann det tidigt angeläget att från krishanterings- och kriskommunikationssynpunkt studera hur Estoniakatastrofen hanterades av myndigheter/aktörer och medier i Estland, Finland och Sverige samt hur medborgarna i främst Estland och Sverige underrättades om och reagerade inför det inträffade. Vidare var det angeläget, att försöka belysa hur samspelet mellan de tre länderna fungerade och att notera eventuella kulturella skillnader i hanteringen av denna internationella katastrof.

Det trenationella och mångvetenskapliga forskningsprojekt kring dessa frågor, som SPF igångsatte i samarbete med Överstyrelsen för civil bered-

skap (ÖCB), Statens räddningsverk (SRV) och Statens kärnkraftinspektion (SKI) är nu slutfört. Uppemot tjugo forskare från Sverige, Estland och Finland har varit engagerade i forskningsarbetet, vilket nu presenteras i form av sju fristående men integrerade forskningsrapporter. Estnisk forskarmedverkan i projektet har möjliggjorts genom att suveränitetsstödsmedel från utrikesdepartementet har tillställts SPF.

I oktober 1994 genomfördes parallella intervjuer med ett tusental respondenter i Estland och i Sverige, där de intervjuade bl a fick uppge hur och när de nåddes av beskedet om Estonias förlisning, hur de uppfattade medierapporteringen och om de hade anhöriga, vänner eller bekanta ombord på Estonia.

I föreliggande studie presenterar professor Lennart Weibull, Göteborgs Universitet och doktorandstuderande Peter Hillve, Lunds universitet resultaten av den analys de genomfört av det svenska intervjumaterialet.

De övriga sex studierna inom Estoniaprojektets ram är följande:

Larsåke Larsson och Stig Arne Nohrstedt: *"Det ser verkligen illa ut..." Kommunikationsproblem i samband med Estoniakatastrofen 28 september 1994.*
Pentti Raittila: *Mediernas Estonia - Myndigheter och massmedier som informatorer i Finland.*
Stig Hadenius, Lowe Hedman och Kjell Nowak: *Estonia i Nyheterna - Tre studier av rapporteringen i press, radio och TV.*
Gert Z Nordström: *Bilder av en katastrof,* Marju Lauristin och Peeter Vihalemm: *"Estonia", The Disaster in Estonian Media.*
Andrus Saar, Göran Stütz och Eino Tubin: *När nyheten nådde Estland.*

Slutligen vill undertecknad, som ansvarig för projektet, rikta ett tack till min kollega på SPF, förste forskare Göran Stütz samt till mina medarbetare informationschef Eva Jansson-Regnéer och informationssekreterare Ulrika Lyth, som svarat för redigering och layout av projektets rapporter.

Roland Nordlund
forskningschef, SPF

INLEDNING

M/S Estonias förlisning är en av de största fartygskatastroferna i Sveriges omvärld någonsin. Den engagerade alla svenskar, liksom den engagerade de svenska massmedierna. Under en vecka i slutet av september 1994 stod händelsen och de som berördes av den i nyhetsförmedlingens centrum.

Händelsen väckte en lång rad frågor, inte minst sådana som avsåg människors reaktioner på nyheten och hur denna presenterades i medierna. I denna rapport redovisas huvudresultaten av den intervjuundersökning som genomfördes med start ett par veckor efter katastrofen. Syftet med undersökningen var att belysa hur information om händelsen spreds bland allmänheten, hur människor uppfattade nyhetsbevakningen i dagspress och radio och TV och hur säkerheten hos olika transportsätt överhuvudtaget värderas i ljuset av händelsen. Rapporten presenterar huvudmönstren i allmänhetens svar mot bakgrund av händelseförloppet och av hur berörda personer behandlades i mediernas nyhetsbevakning.

Undersökningen har genomförts som ett projekt vid Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet i samarbete med Avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap vid Lunds universitet, där också huvuddelen av dataanalysen och rapportskrivningen ägt rum. Hillve har särskilt arbetat med frågan om informationsspridning samt frågor om risk och säkerhet, medan Weibull fokuserat på analysen av medievanorna och av de etiska bedömningarna. För alla redovisade slutsatser svarar båda författarna gemensamt.

Vi tackar särskilt Kerstin Gidsäter för en stor insats med redigering i arbetets slutskede.

Lennart Weibull

*Institutionen för journalistik och masskommunikation
Göteborgs universitet*

Peter Hillve

*Avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap
Lunds universitet*

ESTONIAKATASTROFEN SOM NYHETSHÄNDELSE

Ett trettioårigt estniska barn förlorade sin mamma och pappa i Estoniakatastrofen. Många fler miste en förälder eller en nära släkting. Det beräknas att närmare 85.000 personer i Sverige kände någon av dem som var med under den ödesdigra natten.

M/S Estonias förlisning var en katastrof med mycket stor räckvidd. Katastrofen var också som *händelse* betrakta den mycket stor nyhet. Den uppfyllde helt de kriterier som brukar nämnas i nyhetsvärderingssammanhang (se t.ex. Østgaards definition i Hadenius och Weibull 1994). Utöver det rena *sensationsvärdet* innehöll nyheten om M/S Estonias förlisning också goda möjligheter till gemene mans *identifikation* med händelsen. Katastrofen ägde rum i vårt kulturella närområde. Många svenskar var med ombord, barn såväl som vuxna, av vilka sistnämnda flera var beslutsfattare på olika nivåer och inom olika organisationer. Nyhetsmedierna kom även i stor utsträckning att uppehålla sig vid hur enskilda familjer drabbats genom katastrofen. Till det kommer att i stort sett var och varannan svensk någon gång har åkt färja och kanske också tagit del av säkerhetsinstruktioner av varierande kvalitet. Sammantaget kan med fog hävdas att färjekatastrofen som händelse – och nyhet – berört oss alla, i varierande utsträckning. Ingen vettig människa torde vara likgiltig inför det som hände den där mörka och stormpiskade natten i september 1994.

De centrala frågorna

När det gäller människors reaktion inför en katastrof av detta slag uppkommer en mängd frågor. Man kan urskilja både specifika frågor – som anknyter till själva händelsen – och mer allmänna frågor som aktualiseras av händelsen och berör övergripande problem och funktioner i samhället. I föreliggande rapport kommer i första hand de svenska mediernas roll att granskas närmare. Uppgiften kan sammanfattas i tre centrala frågeställningar:

- När och hur blev människor informerade om katastrofen - och vad hände sedan?
- Hur valde man att följa katastrofen? I vilka medier?
- Vad ansåg man om rapporteringen? Hur bedömde man att anhöriga till offren behandlades av medierna?
- Hur värderar man risker med olika fortskaffningsmedel och vad har man för attityder till säkerhetsinstruktioner?

Två perspektiv

Till detta kommer att vi försökt att särskilt lyfta fram två perspektiv: den pressetiska problematiken och händelsens karaktär i jämförelse med andra stora nyhetshändelser.

När det gäller den etiska problematiken kom det under vintern och våren

(1994-95) i katastrofens efterdyningar att föras en intensiv debatt. Kvällstidningarna *Expressen* och *Idag* klandrades av Allmänhetens pressombudsman (PO) för att man i samband med bevakningen av katastrofen visat bristande hänsyn gentemot olycksoffren och de anhöriga, och därvid brustit i god publicistisk sed. Närbilder av gråtande människor, mer eller mindre bekräftade listor av saknade, samt okänsligt formulerade löpsedlar gav upphov till en debatt om kvällstidningarna, särskilt *Expressen*, som "skrupellösa sensationsmakare". Hur allmänheten uppfattade denna journalistik kommer att ägnas särskild uppmärksamhet.

I fråga om paralleller med andra, tidigare inträffade kriser eller katastrofer har Palmemordet tagits fram som exempel. Allmänhetens reaktioner på förlisningen av M/S Estonia jämförs med reaktionerna på mordet på statsminister Olof Palme (jfr Weibull, 1986). Denna jämförelse återkommer i texten främst av det skälet att Palmemordet är den senast inträffade händelsen i Sverige av samma nationella räckvidd som M/S Estonias undergång. Mordet ägde, i likhet med förlisningen, rum på natten, vilket gör det relevant att jämföra bl.a. hur nyheten spreds under den närmast följande morgonen. Det inträffade under en helg med morgon-TV, vilket, tillsammans med det faktum att det numera finns frukost-TV dagligen, gör det relevant att studera televisionens roll i spridningsförloppet.

Det är samtidigt viktigt att hålla i minnet att dessa båda händelser var av sinsemellan mycket olika natur och kanske också magnitud. När Olof Palme blev skjuten på öppen gata innebar förmodligen detta för de allra flesta någonting mer än ett statsministermord. Det var en händelse som ingen trodde kunde ske i Sverige. Mordet var kanske lika mycket ett angrepp på det hittills fridfulla folkhemmet, som det var ett brutalt mord på en enskild politiker. Det var någonting som kom plötsligt, utan att vi hade en chans att värja offret eller oss själva. När det gäller M/S Estonia var katastrofen visserligen ett omedelbart faktum, men i diskussionerna efteråt återvänder man ofta till argument av mer rationell karaktär: Hur var det med avståndet mellan den inre och den yttre bogporten? Var orsaken till olyckan av teknisk natur? Kunde fler människoliv ha räddats om säkerhetsrutinerna varit annorlunda?

Det gemensamma för de båda händelserna är således att de kom överraskande, utan förvarning. Båda skapade också osäkerhet och oro, men av helt olika slag; Palmemordet medförde oro för hela vårt samhällssystem, Estoniakatastrofen bidrog till osäkerhet om ett färdssätt som hittills bedömts som mycket säkert. När Olof Palme mördades, dog både en individ och åtta miljoner människors illusioner om en fridfull vrå av världen. När Estonia gick till botten dog niohundra människor, medan betydligt fler än åtta miljoner maktlöst stod bredvid och tittade på. I detta perspektiv blev Palmemordet till någonting hemskt, oundvikligt, medan Estoniakatastrofen visserligen upplevdes som minst lika hemska, men kanske ändå något som kunde förstås och där den bittra lärdomen är att en sådan händelse kan

komma att upprepas. Skillnaderna mellan de två händelsernas karaktär är viktiga att ha i minne vid tolkningen av allmänhetens reaktioner. De kommer att ytterligare belysas i anslutning till analysen av undersökningsresultaten.

Resultatredovisningen

Redovisningen av undersökningens resultat är upplagd i tre huvudavsnitt som svarar mot de tre frågeställningarna. Varje avsnitt inleds med en kort beskrivning av kunskapsläget, för att därpå följas av själva deskriptionen med tillhörande tolkningar. Avsnittet avslutas sedan med en kort sammanfattning av de huvudsakliga slutsatserna. Som bakgrund redovisas uppgifter om undersökningen och om mediernas bevakning.

Utöver data från intervjuundersökningen har vi även haft tillgång till vissa uppgifter om mediernas faktiska bevakning. Dessa kommer från de innehållsstudier som genomförts parallellt (Hadenius m fl, 1996). Innehållsstudierna, som främst gällt de större dagstidningarna och viktigare nyhetsprogrammen i radio och TV, har delvis använts för att ge relief åt vissa tolkningar av allmänhetens reaktioner. Även resultaten från en estnisk intervjuundersökning, snarlik den svenska, har varit tillgängliga för oss. I slutet av denna rapport kommer jämförelser att göras på några betydande punkter, främst vad gäller nyhetsspridningsförloppet. För en fullständig redovisning hänvisas till den estländska rapporten (Saar, 1996).

UNDERSÖKNINGEN

För att belysa allmänhetens reaktioner har företagits en intervjuundersökning med ett slumpmässigt urval, som fått olika frågor om hur de använt respektive bedömt olika slag av medier i anslutning till nyheten om Estonia-katastrofen. Intervjuundersökningen initierades av Styrelsen för psykologiskt försvar och genomfördes av undersökningsföretaget Infratest Burke.

Undersökningsperioden var 13/10-17/10, 1994, alltså ca två veckor efter katastrofen. Sammanlagt intervjuades 1010 personer i hela riket (telefonintervju). Urvalet var riksrepresentativt och gjordes slumpmässigt och avsåg åldersintervallet 15-74 år. Urvalsförfarandet är baserat på s.k. *random digit dialing*. Det innebär att urvalet inte bygger direkt på personer, utan på att man först slumpar ut telefonnummer och sedan slumpar ut personer inom de hushåll man får kontakt med. Förfarandet har diskuterats, främst vad gäller representativiteten (jfr Gilljam 1995). Vi har dock inga indikatorer på någon större skevhet i urvalet.

Det frågeformulär som låg till grund för intervjuerna innehöll 29 frågor (inklusive s k bakgrundsfrågor) av olika detaljeringsgrad, fördelade på de frågeställningar som redovisades i inledningen av denna rapport. Frågeformuläret redovisas som bilaga 1.

Undersökningsföretaget försökte redan i planeringen av arbetet speciellt uppmärksamma det faktum att många av personerna i urvalet sannolikt hade anhöriga eller bekanta med ombord på M/S Estonia, varför man lade vikt vid lyhördhet och försiktighet. Detta till trots finner man att andelen personer som inte velat svara på frågor (vägran) var ovanligt hög (19.4%: att jämföras med att motsvarande bortfall för t.ex. Palmeundersökningen 1986 var under två procent; beräkningen är gjord på nettourvalet).

Materialet innehåller ingenting som gör det möjligt att dra några direkta slutsatser beträffande det relativt stora antalet vägrande. Undersökningsföretaget menar att man tagit hänsyn till ämnets känsliga natur och att man trots detta fått intervju flera av dem som kanske hade naturliga skäl att avstå, d.v.s. de som på något sätt drabbats personligen av katastrofen. De 255 personer som vägrade, gjorde detta huvudsakligen med hänvisning till att man inte var intresserad eller till att man inte hade tid att delta.

Det är inte osannolikt att bortfallet kan förklaras av händelsens karaktär. En naturlig reaktion hos den som ställs inför psykiskt påfrestande frågor kan vara att avfärda oönskade telefonsamtal med ett färdigt standard svar: *jag har inte tid* eller *jag är inte intresserad*. I Estoniafallet visar undersökningen att en mycket stor del av Sveriges befolkning haft anhöriga, vänner eller bekanta som drabbats av katastrofen. Det är således ingen orimlig tanke att flera av dem som vägrat svara på frågor gjort det därför att de helt enkelt inte orkade. Samtidigt bör tillfogas att tidsbrist och ointresse också i andra frågeundersökningar med allmänheten ofta är de vanligaste orsakerna till bortfall (Rönström, 1995).

I den Estniska undersökningen utförde man s.k. face to face-intervjuer med 1072 slumpmässigt utvalda personer. Undersökningsperioden var 18/10-26/10, 1994. Undersökningen utfördes av det privata marknadsundersökningsföretaget SAAR-POLL: Social and Market Research i Tallinn. Frågorna var mycket lika de svenska, även om svarsalternativen för de olika frågorna ibland skilde sig något från alternativen i den svenska undersökningen.

KATASTROFEN I MEDIERNA - VAD OCH HUR?

Innan den stora massan av allmänheten hade en möjlighet att ta del av nyheten om katastrofen hade mycket hänt. Följande scenario är i allt väsentligt hämtat från en sammanställning gjord av informationschefen hos civilbefälhavaren i mellersta Sverige, Claes Wahlberg.

Tjugo minuter efter M/S Estonias första Mayday, ca 00.45, onsdagen d. 28/9, får Wighs nyhetsbyrå i Norrköping, som för tillfället följer ett sjödrama vid Ölands södra udde, en första indikation på att "något har hänt" med en färja i Östersjön. Ölandsdramat, två fiskare i sjönöd, rapporteras till TT, men ingenting sägs om österjöindikationen. Klockan 01.07 ringer TT den svenska sjöräddningen för att kontrollera ölandsincidenten. Man får då veta att en färja är i sjönöd på Österjön. Ungefär en halvtimme senare, kl. 01.31, går TT ut med ett brådskande meddelande: "Färjan Estonia befaras ha sjunkit". TT-meddelandet går också till Reuter, vilket innebär att man nu når ut i hela världen.

Kl. 01.57 får SOS Alarm i Stockholm ett telefonsamtal från en journalist på Svenska Dagbladet. Denne undrar om de vet någonting om olyckan vid Finska Utö. Journalisten hänvisas till sjöräddningen. Två minuter senare går TT ut med en flash: "Estonia sjunken!". Tre minuter senare, kl. 02.00, går Ekoredaktionen ut med en första sändning i radions P3 och P4. I denna sändning intervjuas Arild Winge, räddningsledare vid den svenska sjöräddningen. Nyhets-sändningarna sker framdeles med s.k. "öppen sluttid", vilket innebär att sändningarna får ta den tid de behöver (nomaltid är annars ca tre minuter). Detta är ett tydligt tecken på att man nu börjat förstå vidden av det inträffade.

Fyrtio sekunder efter Ekots 02.00-sändning går internlarmet på Sveriges Radio och Sveriges Television. Nyhetsredaktionerna kallas in. Rapports nyhetschef Jan Axelsson kvitterar larmet kl. 02.03.35. Tolv minuter senare befinner han sig på redaktionen. Ytterligare 37 minuter senare, kl. 02.49, anländer säkerhets- och beredskapschefen vid SR, Bertil Hedlund. Under tiden har TT gått ut med ett brådskande meddelande: "Färja sjunken på Östersjön" (02.06). Man har också hyrt ett flygplan och satt in tre reportrar, en i Mariehamn och två i Åbo. De högsta cheferna vid TT var på plats och ledde arbetet från ca 03.00. Klockan 02.15 går TT ut med kompletterande meddelanden: "Flera fartyg och helikoptrar på plats", följt av ännu ett, kl. 02.36: "679 passagerare ombord" och ytterligare ett kl. 02.50: "Sju personer räddade". Vid samma tidpunkt, 02.50, är alla centrala nyhetsredaktioner på SR, SVT och Text-TV bemannade och igång. Ekot sänder andrasändning kl. 03.00. Rapports första sändning går ut 06.00, samtidigt med TV 4. Den sistnämnda kanalen håller sitt första redaktionsmöte med full bemanning kl. 08.00. TV 4, som är CNN:s samarbetspartner i Sverige, sänder sina bilder

till kollegan i USA och därmed har bilder från katastrofen nått ut "worldwide". Kl 05.00 sänder Sky News och CNN för första gången. Man har då nåtts av nyheten både via Reuter och av bilder från TV 4. Sky News flyger in ett team från London.

Som framgår av ovanstående scenario, var ljudradion även vid denna katastrof först med nyheter till allmänheten. Så var också fallet vid mordet på Olof Palme (Weibull 1986) och det stämmer väl överens med vad vi vet om radions roll i nyhetsspridning efter oväntade händelser. Vi kommer småningom att se att radion spelat en mycket stor roll för nyhetsspridningen i grannlandet Estland. Efter ljudradion kommer televisionen och morgonpressen in som betydande budbärare, men då har klockan som regel hunnit bli morgon för de allra flesta människor i landet.

SPRIDNINGEN AV NYHETEN

Inom den tradition av massmedieforskningen som ägnar sig åt nyhetsspridning har studiet av samhälleliga kriser spelat stor roll för förståelsen av mediernas funktion i samhället. I Sverige har undersökningar bedrivits efter flera katastrofer, såväl nationella som internationella. Händelser som studerats är bl.a. Apollo 13-incidenten (Rosengren 1971), den s.k. Barsebäckspaniken (Rosengren, Arvidson och Stureson 1975), det stora strömavbrottet 1983 (Törnqvist 1984) och Palmemordet (Weibull 1986). I samtliga fall är studierna finansierade av det psykologiska försvaret. Utanför Sveriges gränser är det kanske särskilt de amerikanska presidentmorden eller presidentmordförsöken som fått det största utrymmet i litteraturen (t.ex. Greenberg 1964, Sheatsley och Feldman 1964, Gantz 1983).

Värt att notera är att de flesta studier i genren hittills har fokuserat händelser inom ett och samma kulturella system. På senare tid har det emellertid förts en diskussion om vikten av jämförande studier och metodutveckling. Specialnumret av *European Journal of Communication* (1987), i vilket flera forskare bidrog med både jämförande studier och metodologiska diskurser, är ett exempel på begynnande nytänkande inom diffusionsforskningen. I detta nummer presenterades flera studier av hur en händelse (Palmemordet) behandlats i olika länders respektive mediasystem (se t.ex. Haraldsen m.fl., Keplingen m.fl., Gantz och Tokinoya). I en konkluderande artikel betonade Rosengren att komparativa studier möjliggör generalisering av spridningsmönster, *diffusion patterns*, inte bara vid enskilda händelser, utan också över gränserna för olika sociala och mediala system.

Annorlunda uttryckt är nyhetsspridningen inom ett land i hög grad beroende på sociala vanor och kulturella värden i samspel med befintliga medier, liksom den är påverkad av händelsens karaktär. I det följande skall vi närmare belysa när, hur och var den svenska allmänheten nåddes av nyheten om Estoniakatastrofen.

När nåddes vi av nyheten?

Fartygskatastrofen inträffade natten till en onsdag och den svenska befolkningen nåddes av olyckan morgonen därpå via något av våra massmedier. Först ut var, som vi tidigare sett, Ekot, som i P3 och P4 sände nyheten kl. 02.00. Undersökningen visar att 11 personer uppgivit att de fått reda på olyckan mellan kl. 01.01 och 03.00. Det mest sannolika är m.a.o. att dessa personer fått reda på det mellan kl. 02.00 och 03.00, såvida de inte haft direkt eller aktiv anknytning till olyckan eller till något av de berörda medierna. Vi vet från tidigare studier (Rosengren 1971, Weibull 1986) att bland svarspersonerna som regel finns en tendens att överskatta snabbheten i nyhetsförmedlingen. Detta talar för att flera av de individer som uppgav sig fått nyheten före intervallet 03.01-06.00 i stället fick den mellan 02.00 och 03.00.

Tabell 1 När nåddes den svenska allmänheten av nyheten om Estoniakatastrofen? (procent)

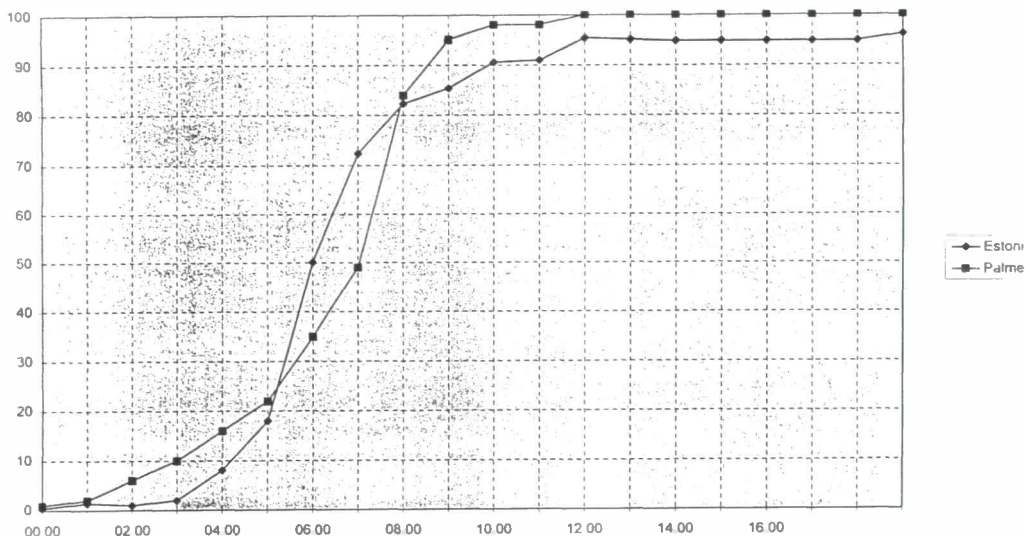
Tidpunkt	Procent	Kumulativ procent
före 01.00	0	0
01.01 - 03.00	1	1
03.01 - 06.00	16	18
06.01 - 07.00	33	50
07.01 - 07.30	14	64
07.31 - 08.00	9	72
08.01 - 08.30	6	79
08.31 - 09.00	4	82
09.01 - 10.00	3	85
10.01 - 12.00	5	91
12.01 - 24.00	5	95
00.01 - senare	1	96
Minns inte exakt	4	100
Antal svar	1008	1008

Hälften av populationen nåddes av nyheten senast klockan 07.00. Den intensivaste tidsperioden ur nyhetsspridningssynpunkt var, om vi ser till tidsintervall, mellan 06.01 och 07.30. Materialet ger inte möjlighet att dela upp perioden dessförinnan - 03.01-06.00 - i kortare intervall, men det är sannolikt att tyngdpunkten i spridningen låg närmare 06.00 än 03.01. En rimlig slutsats är att huvuddelen av befolkningen nåddes av nyheten om M/S Estonias förlisning någonstans mellan klockan 05.00/05.30 och 07.30. Vid denna tid befinner sig de flesta människor hemma, vilket också bekräftades i intervjuerna (se nedan). Endast en liten del av befolkningen uppgav att de inte exakt kunde minnas när de fått reda på nyheten. Det är tydligt att en händelse av denna omfattning engagerar mycket stora delar av allmänheten. Denna erfarenhet gjordes också efter Palmemordet.

Nyhetsspridningen kan även redovisas i form av en spridningskurva. Denna anger, genom ackumulerade procentsiffror, hur stor andel av allmänheten som vid en viss tidpunkt nåtts av nyheten. Det framgår att timmarna mellan 03.01 och 07.30 varit mycket intensiva ur spridningssynpunkt. Som nämnts ovan är det sannolikt att de flesta som fått reda på nyheten under perioden 03.01-06.00 befinner sig närmare 06.00 än 03.01. Som jämförelse har också nyhetsspridningen i samband med Palmemordet lagts in i diagrammet. De två kurvorna följer i allt väsentligt samma mönster, vilket kan antas bekräfta ett samband mellan nyhetsspridning och morgon-

vanor. Som vi ser sker merparten av nyhetsspridningen vid den tid på dygnet då människor stiger upp och äter frukost, vilket rimmar väl med vad vi vet sedan tidigare, nämligen att det är människors vanor som, tillsammans med mediefaktorn, avgör när och hur man får reda på att någonting hänt (Gantz 1983, Weibull 1986).

När fick du reda på att färjan förlist / att Palme var skjuten - Sverige

Figur 1 Andelen av allmänheten som vid en viss tidpunkt nåtts av nyheten om Estoniakatastrofen, i jämförelse med motsvarande andelar för nyheten om Palmemordet 1986 (kumulativt procent)

Estoniakatastrofen inträffade natten till en onsdag. Merparten medborgare har antingen skola eller arbete att gå till. I de övre ålderskategorierna har man lämnat förvärvslivet bakom sig, men vanorna efter ett yrkesverksamt liv gör att man fortfarande stiger upp relativt tidigt. Dessa morgonvanor återspeglas i resultaten över när olika grupper fått kännedom om händelsen (tabell 2). Den tidpunkt vid vilken olika kategorier av allmänheten stiger upp avgörs av både ålder och sysselsättning. En vanlig skol- eller högskoledag i Sverige börjar strax efter kl 08.00. Följaktligen stiger ungdomar och studenter upp något senare än t.ex arbetare och tjänstemän inom industrin. Mediantidpunkten för äldre människor, övre medelåldern eller pensionsåldern, ligger något senare än den för medelålders yrkesarbetande. Även här ser vi att de normala morgonvanorna styr nyhetsspridningen (jfr t.ex. Gantz

1983). Det framgår också att utbildning inte tycks spela någon större roll för våra morgonvanor. Kategorin icke-förvärvsarbetande visade sig däremot fått reda på nyheten något senare än förvärvsarbetande. I denna grupp befinner sig också de individer som gått i pension, vilket förmodligen påverkar mediantidpunkten för denna kategori.

Tabell 2 Tidpunkt för första meddelande om Estoniakatastrofen efter ålder, utbildning och förvärvsarbete (medianvärde för respektive kategori).

	Tidsintervall
<u>Sysselsättning</u>	
Förvärvsarbetande	06.01 - 07.00
Icke förvärvsarbetande	07.01 - 07.30
<u>Utbildning</u>	
Låg	06.01 - 07.00
Medel	06.01 - 07.00
Hög	06.01 - 07.00
<u>Ålder</u>	
<20 år	07.31 - 08.00
20 - 24 år	07.31 - 08.00
25 - 34 år	07.01 - 07.30
35 - 49 år	06.01 - 07.00
50 - 64 år	06.01 - 07.00
65 år eller äldre	07.01 - 07.30

Huvudtendensen i resultaten är tydlig och inte särskilt överraskande: nyhetsspridningen för händelser som ägt rum under natt och tidig morgon är beroende av våra gängse morgonvanor. Merparten av medborgarna, de förvärvsarbetande, får reda på vad som hänt någon gång mellan halv sex och halv åtta på morgonen. Ungdomar och i viss mån också pensionärer nås som regel något senare.

Om tidpunkten på dygnet och de vardagliga vanorna styr nyhetsdiffusionen, verkar det inte orimligt att dessa faktorer också påverkar allmänhetens mediekonsumtion. I det följande skall vi närmare undersöka hur vi nåddes av nyheten om katastrofen, vilka medier vi använde, och när vi använde dem.

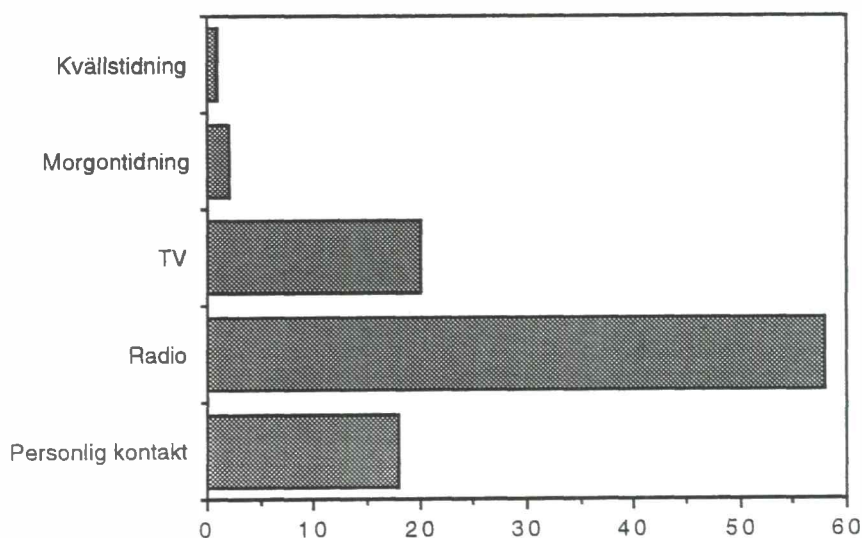
Hur nåddes vi av nyheten?

Mot bakgrund av ovanstående resonemang är det knappast förvånande att radion är det medium som står för den första informationen. Radion är ett snabbt morgonmedium som når ett helt hushåll, eller i varje fall dess vakna medlemmar, samtidigt. Detta stämmer också väl överens med tidigare

undersökningsresultat (Weibull 1986); i detta fall spelade inte morgontidningarna någon roll eftersom endast en försumbar del av tidningsupplagorna hann att få med nyheten. En intressant iakttagelse när det gäller nyheten om Estoniakatastrofen är att televisionen kommer på andra plats bland förstahandsmedierna. Vid en jämförelse med undersökningen efter Palmemordet, finner man att televisionen då, för nio år sedan, spelade mindre roll än både personlig kontakt (28%) och morgontidning (18%) och alltså kom in först på fjärde plats (figur 2).

Det är i sammanhanget viktigt att notera att nyhetsspridningen vid tillfället för Palmemordet skedde under en lördagsmorgon. Vid den tiden förekom det på helgerna morgon-TV bla i form av programmet "Go´morrön Sverige" (lördagar kl. 08.00), vilket torde ha givit TV-mediet för den tiden ovanligt gynnsamma siffror. Förklaringen till televisionens genombrott som viktigt förstahandsmedium är med största sannolikhet tillkomsten av morgon-TV med nyheter i två kanaler, TV 2 och TV 4, samt att andelen andraapparater i hushållen ökat. Det är m.a.o. inte helt osannolikt att "frukost-TV" på senare tid, för många hushåll, kommit att bli en ny "radioapparat" under frukostbestyren i många av de svenska hemmen (jfr Weibull, 1995a). Det visar sig också att de som regelbundet tittar på morgon-TV uppger att de har minskat sitt radiolyssnande (Wadbring, 1995). Detta är särskilt påtagligt i de yngre åldersgrupperna.

Figur 2 Hur fick Du först reda på att färjan Estonia förlist? Andel i procent per medium.

Figur 2 Informationsväg för nyheten om Estonias förlisning (procent)

Den höga noteringen för TV får emellertid inte uppfattas som ett belägg för att televisionen håller på att slå ut radion som förstahandskanal. Den intressantare tolkningen är snarare att televisionen är på väg att få en allt större betydelse i det vardagliga medieanvändandet. TV är delvis ett komplementmedium vid tidpunkter där mediet inte tidigare fanns. Om något viktigt sägs i radio på morgonen finns det numera möjlighet att kolla av det även i TV. Möjligen är det morgontidningen men kanske också den personliga kontakten som fått konkurrens av detta nya morgonmedium.

När det gäller de *personliga kontakterna*, vilka för knappt 20 procent av allmänheten var den första informationskällan, ställdes även frågor om vem som förmedlat nyheten och på vilket sätt. Av svarsutfallet framgår att det vanligaste är att man fått reda på nyheten av en arbets- eller skolkamrat (tabell 3). Därefter har de personliga kontakterna skötts mellan familjemedlemmar (person i hushållet) eller vänner och bekanta. Med tanke på att katastrofen inträffade natten till en vanlig vardagsmorgon, är det inte så konstigt att en stor andel av dem som fick reda på nyheten genom någon annan, fick det i skolan eller på arbetsplatsen.

Tabell 3 Vem berättade det för Dig? (procent av dem som fått nyheten berättad för sig av annan person.)

	<u>Procent</u>
Person i hushållet	23
Nära anhörig på annan plats	9
Släkting	5
Vän eller bekant	19
Arbets-/skolkamrat	36
Främmande person	3
Minns inte	4
Totalt	99
<hr/>	
Antal svar	184
<hr/>	

Huvuddelen av den personliga informationen har förmedlats direkt, utan mellanled (75%). En femtedel av dem som fått reda på katastrofen genom personlig kontakt har fått det genom telefon (21%), vilket innebär att endast 4 procent av den totala populationen nåtts av nyheten via detta medium. Denna låga andel är något förvånande, då man kanske skulle kunna tro att den kraftigt ökande användningen av mobil- och ficktelefoner skulle få genomslag även i ett sådant här fall. Vid en jämförelse med nyheten om Palmemordet 1986 (Weibull 1986) finner vi t.ex. att andelen telefonanvändare bland dem som fått reda på katastrofen genom personlig kontakt är lägre än den var för åtta år sedan (21% mot dåvarande 34%). En tolkning kan vara

att en stor del av nyhetsspridningen efter Estoniakatastrofen ägde rum vid en tidpunkt och under omständigheter då man kanske drar sig för eller inte hinner att ringa (tidig vardagsmorgon, frukostbestyr etc). En annan och kanske mera trolig förklaring är händelsernas olika karaktär. Palmemordet var något som på något sätt berörde varje enskild svensk (jfr den inledande diskussionen), medan Estonia visserligen var en stor katastrof men för de flesta inte var något som berörde dem personligen.

Informationskälla och tidpunkt

En viktig del av förståelsen av medborgarens medievanor är hur användandet ser ut vid olika tidpunkter på dygnet. En närmare granskning av vilket medium som stod för förstainformationen vid vilken tid på dygnet, timme för timme, kan ge en ungefärlig bild av vårt normala användarmönster. Estoniakatastrofen inträffade natten mellan två vanliga vardagar mitt i en ordinär vecka. Svarsutfallet kan därför sägas teckna en god bild av våra likaledes ordinära medievanor, något som klart framgått av det föregående.

Tabell 4 Tidpunkt för den första informationen om Estoniakatastrofen efter informationskälla för nyheten (procent)

Tidpunkt	Någon berättade	Radio	TV	Morgon-tidning	Kvälls-tidning
Före 01.00	1	0	-	-	-
01.01 - 03.00-	2	1	-	-	-
03.01 - 06.00	7	25	3	(5)	-
06.01 - 07.00	17	39	36	(32)	-
07.01 - 07.30	12	14	19	(18)	(10)
07.31 - 08.00	13	7	12	(18)	-
08.01 - 08.30	11	4	11	-	-
08.31 - 09.00	8	2	4	(9)	-
09.01 - 10.00	8	2	3	(5)	-
10.01 - 12.00	12	3	4	(9)	(30)
12.01 senare	10	2	6	-	(60)
Totalt	99	100	99	101	100
Antal	184	589	200	22	10

I det mönster som framträder i tabell 4 ser vi att radion är det tidiga morgonmediet. Mer än hälften av dem som sade sig fått reda på nyheten före 07.00, hade fått det genom radion. Innan TV-tittarna uppnått motsvarande andel, hade det hunnit gå ytterligare en timme: klockan 08.00 hade 67 procent av andelen förstagångsinformerade genom TV fått vetskap om katastrofen. Vi ser också att spridningsförloppet för TV-tittarna är mer utdraget. Detta kan förmodligen förklaras med att televisionen attraherar och/eller används av delvis andra kategorier än radion (jfr Weibull och Björkqvist 1989).

När det gäller morgontidningen ser vi att den når en stor del av sina läsare mellan klockan 06.00 och 07.00 på morgonen. Denna notering gäller f.ö. även radio, TV och muntlig källa. Det förefaller uppenbart att timmen mellan sex och sju är svenskens "gryningstimme". Detta bekräftar också hypotesen att nyhetsspridningen i Sverige i stort är beroende av medborgarnas morgonvanor. Av tabell 5 framgår hur informationsvägarna för förstainformationen fördelade sig på några olika kategorier av befolkningen. Det framgår att radion är ett mycket starkt medium för nästan samtliga ålderskategorier. I kategorin yngre än 20 år dominerar emellertid televisionen som förstahandsmedium. I yngre medelåldern och bland äldre människor är vidare andelen "någon berättade" svagare representerad än i de övriga kategorierna. Dessa hushåll är förmodligen i större utsträckning än andra ensamhushåll. Här är det återigen radion som står för merparten av förstahandsinformationen.

Vi ser i tabellen att kvinnor i större utsträckning än män uppgivit att någon berättat om katastrofen för dem (tabell 5). Med tanke på att detta skett främst i hemmet antyder resultatet att det i hushållen är männen som i något större utsträckning berättar för kvinnorna vad som hänt än omvänt. På frågan "Vem berättade för dig?" uppger vidare 26 procent av kvinnorna, jämfört med 19 procent av männen, att de fått reda på nyheten av en familjemedlem. Hur männen i sin tur fått reda på nyheten framgår inte direkt av materialet, men med tanke på radions betydelse för nyhetsspridningen, är det sannolikt att den, tillsammans med morgonpressen, haft stor betydelse även för denna kategori.

Frågan om hur vi nåddes av nyheten om färjans undergång kan nu besvaras ungefär som följer: De allra flesta av oss fick höra det på radio, tidigt på morgonen. För några grupper, kanske i synnerhet för yngre hushåll och för grupper där morgontidningen traditionellt har liten utbredning (se vidare resonemang nedan), har televisionen spelat stor roll som förstahandsmedium. Televisionen uppvisar också ett mer utsträckt spridningsförlopp, vilket talar för att det är just de yngre som använder detta relativt nya morgonmedium (jfr Weibull, 1995c).

Den ovan redovisade medieanvändningen pekar på ett mönster i allmänhetens val av medier. Kanske är det också så att medieanvändningen avgörs av var vi befinner oss vid tidpunkten för förstainformationen om katastrofen? Det mönster vi anar skall nu belysas ur ytterligare en synvinkel.

Tabell 5 Informationsvägar för första information om Estoniakatastrofen efter kön, ålder, utbildning och hushållssituation (procent)

	Någon berät- tade	Radio	TV	Morgon- tidning	Kvälls- tidning	På annat sätt	Minns ej	Löp- sedel	Totalt	Totalt antal
<u>Kön</u>										
Man	16	62	19	2	1	0	0	1	101	491
Kvinna	21	55	21	2	1		0	1	101	519
<u>Ålder</u>										
< 20 år	26	30	33	5	5	0	0	2		101
57										
20 - 24 år	20	42	29	3	2	0	1	3	100	90
25 - 34 år	16	54	27	2	2	0	0	1	101	206
35 - 49 år	21	59	18	1	0	0	1	0	100	299
50 - 64 år	15	72	11	2	0	0	0	0	100	240
65 år eller äldre	16	63	16	3	1	0	1	0	100	118
<u>Utbildning</u>										
Låg	16	65	17	3	1	0	1	0	101	321
Medel	20	53	24	2	1	0	0	1	101	462
Hög	20	60	16	2	1	1	1	1	101	221
<u>Hushåll</u>										
Gift/samman- boende	19	60	18	3	1	0	0	0	101	352
Kvarboende hos föräldrar (20-24 år)	24	30	30	6	6	0	0	4	100	53
Totalt	18	58	20	2	1	0	0	1	100	1008

Var nåddes vi av nyheten?

Med tanke på tiden för första skedet av spridningen, mycket tidig morgon eller morgon, är det, vilket också antydde ovan, naturligt att tänka sig att de allra flesta befann sig i hemmet när man fick reda på vad som hänt. Detta bekräftas av undersökningen. En majoritet av befolkningen nåddes av

nyheten i hemmet, på väg från bostaden till skolan/arbetet eller, något senare på morgonen, i skolan eller på arbetet (tabell 6). Hemmets stora roll i nyhetsspridningen understryks indirekt av figur 1 som visar att spridningen var mycket intensiv just under den tid då vi vanligen stiger upp och äter frukost och alltså är hemma.

Tabell 6 Var befann Du Dig när Du fick reda på nyheten om Estonia-katastrofen? Efter ålder (procent)

	<u>Ålder</u>							
	Alla	15-24	25-29	30-39	40-49	50-64	65-70	71-74
Hemma i bost	72	66	66	66	70	77	81	92
På väg till arb/skola etc	9	10	14	8	13	8	3	3
På resa i landet	1	0	0	1	1	1	3	3
På arbetet/skolan	13	18	15	21	14	8	3	0
Övrigt	5	6	6	4	3	8	12	3
Totalt	100	100	101	100	101	102	102	101
Antal	1008	147	110	206	188	240	80	37

Det är naturligt att andra platser - restauranger, caféer, hos bekanta eller vänner - inte spelar någon roll i och med att katastrofen inträffade en vardagsnatt (jfr. Weibull 1986). Palmemordet inträffade en fredagsnatt, vilket den gången bidrog till de relativt höga siffrorna för restauranger etc. Hushållet är m.a.o. den plats där huvuddelen av nyhetsspridningen efter Estoniakatastrofen skett. I övrigt stämmer tabellen väl med vad vi sett tidigare. De som inte nåddes av nyheten om färjekatastrofen i hemmet, befann sig antingen i skolan, på arbetsplatsen, eller på väg till något av dessa alternativ.

Personlig vidareförmedling

Materialet säger ingenting om hur många som under det första dygnet *diskuterat* olyckan med andra. Man kan däremot konstatera att något mer än en fjärdedel (29%) av de intervjuade uppger att de varit först med att berätta om katastrofen för någon annan. Detta skall jämföras med tabell 3, av vilken det framgår att de som fått reda på katastrofen genom att någon berättat för

dem uppgår till 18 procent. En tolkning av detta är att man överskattar sin roll som informationsförmedlare. Förlisningen har säkerligen väckt ett stort engagemang hos allmänheten, vilket kan innebära att man kanske tror sig ha förmedlat nyheten oftare än man i själva verket gjort. En annan och mer teknisk förklaring kan vara att man vid intervjutillfället inte riktigt förstått skillnaden mellan information genom medier och information genom annan person – för den icke initierade kan gränserna kanske te sig flytande. I övrigt är fördelningen anmärkningsvärt jämn inom ja-, resp
ektive nej-svarande (tabell 7).

Tabell 7 Har Du själv varit den förste att berätta om färjans förlisning för någon som tidigare inte kände till vad som hänt? Efter ålder och utbildning (procent)

Berättat vidare	Alla	Ålder						Utbildning		
		<20	20-24	25-34	35-49	50-64	>65	Låg	Medel	Hög
Ja	29	25	23	22	34	32	25	26	29	32
Nej	68	74	76	74	62	65	68	70	68	64
Vet inte	4	2	1	4	4	3	7	5	3	4
Totalt	101	101	100	98	100	100	100	101	100	100
Antal	1010	57	90	206	299	240	118	321	462	221

En intressant fråga är om någon självmant tagit kontakt med någon myndighet, med rederiet eller med något massmedium för att få ytterligare information omedelbart efter att man fått kännedom om katastrofen. Materialet visar att endast nio personer tagit initiativ av det här slaget. Detta kan tyckas underligt med tanke på att 10 procent av alla svenskar, ca 860.000 personer, direkt berördes av olyckan (se nedan). Dessa resultat bör bedömas med hänsyn till att undersökningsurvalet är just riksrepresentativt. Om fler personer i län eller kommuner som drabbats särskilt hårt av katastrofen hade tillfrågats, är det sannolikt att siffran varit högre.

Även om det är färre som fört nyheten vidare än det var i fråga om Palmemordet och det är få som haft kontakt med myndigheter visar den höga andelen för personliga kontakter i hög grad Estonia-katastrofen berört den svenska allmänheten. Diskussionen var inte begränsad till hemmet utan fördes även på arbetsplatser och i skolan, inte minst utifrån den bild av händelseförloppet som växte fram under de första dygnens intensiva nyhetsrapportering.

Slutsats

M/S Estonias förlisning skedde omkring midnatt natten mellan tisdag och onsdag. De första nyheterna kommer i radions nattliga nyhetssändningar samt i morgon-TV; i stort sett inga morgontidningar hinner få med nyheten. Dessa grundläggande fakta skapar förutsättningarna för nyhetsspridningen bland den svenska allmänheten. Det är därför naturligt att de flesta får reda på nyheten *hemma* genom *radion* då de *waknar*.

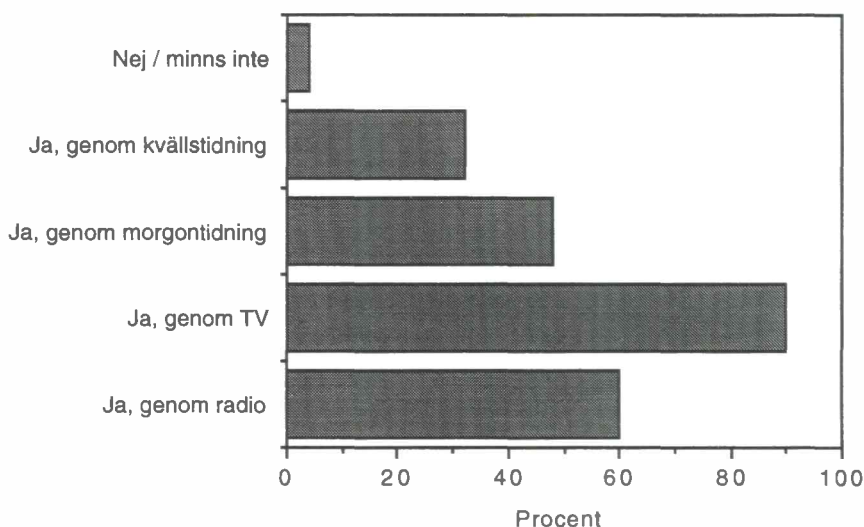
De skillnader som finns mellan plats, tidpunkt, första informationskälla förklaras i huvudsak av skillnader i levnadsvanor. Detta reflekterar i sin tur skillnader i ålder och sysselsättning. I dessa avseenden finns det en påtaglig överensstämmelse med slutsatserna från studien av informationsspridningen efter mordet på Olof Palme.

MEDBORGARNAS MEDIEBEVAKNING

När det gäller medborgarnas egen uppföljning av katastrofen, är det väl knappast förvånande att man drastiskt ökade sin mediekonsumtion. Kvällspressen, för att ta ett exempel, nådde upplageökningar på upp till 60 procent. Av uppgifter från de enskilda tidningarna framgår att *Expressen* dygnet efter förlisningen ökade sin upplaga från 451.000 ex. till 812.000 ex, alltså nästan en fördubbling. Tidningen *Idag* ökade under katastrofdygnet från normala 153 500 ex till 213.000 ex. *Aftonbladet* ökade sin upplaga med ca 200.000 exemplar. Upplageuppgången för tidningarna var emellertid förhållandevis kortvarig. Några dygn efter händelsen närmade sig upplagorna det normala igen.

Upplageutvecklingen ligger delvis i linje med vad som visat sig i fråga om det utrymme som kvällstidningarna ägnade Estoniakatastrofen. Den andra dagen ägnades nästan en femtedel av utrymmet åt händelsen, fyra dagar senare var den nere i en tjugondel (Hedman, 1996).

Figur 3 Försökte Du fortlöpande följa nyheterna om Estonia under de två första dagarna?

Figur 3 Uppföljning av nyheterna om Estoniakatastrofen: andel som följt nyheten i enskilda medier (procent)

Anmärkning: Genom att mer än ett medium kunde anges överstiger procentandelarna 100 procent

Under det första dygnet hade televisionen och radion en närmast kontinuerlig rapportering om händelsen. Det är därför inte överraskande att TV och radio har de högsta andelarna när det gäller frågan om i vilka medier allmänheten valde att följa upp händelsen (figur 3). I jämförelse med genomsnittliga vanor är det TV som ligger relativt sett högre och radion som ligger lägre. Morgonpressen ligger under exponeringsnivån för en genomsnittlig dag, medan kvällspressen ligger knappt över (NORDICOM:s Mediebarometer 1994). Även om andelarna inte strikt kan jämföras med genomsnittlig medieexponering ger en sådan jämförelse en bild av vilka som var de viktigaste nyhetsmedierna. Det finns även möjlighet att jämföra med en undersökning av svenskarnas medievanor under hösten 1994; i denna visade sig att mediekonsumtionen, särskilt konsumtionen av kvällspress, generellt sett låg högre än vanligt (Weibull 1995c).

Senare frågor som gällde bedömningen av nyhetsbevakningen i enskilda medier ger även möjlighet till en annan infallsvinkel på allmänhetens mediepreferenser. I dessa var inte begränsningen längre de två första dagarna - utan om man överhuvudtaget följt bevakningen av Estoniakatastrofen i mediet (tabell 13). Även här ligger TV högst, nu med över 90 procent. Morgonpressen ligger klart högre än vad den gör under de första dagarna (75%). Detta kan troligen förstås så att morgonpress successivt fick en större roll genom att denna fokuserade på bl a bakgrunder (jfr Hedman, 1996). I detta sammanhang finns även text-TV-belyst: det visade sig att mer än var fjärde hade följt nyheterna i detta medium.

Som framgår är det ytterst få som inte säger sig ha följt händesutvecklingen i medierna. Materialet är för litet för att ge någon möjlighet att granska denna kategori närmare, men det är inte osannolikt att det rör sig om människor som antingen var ointresserade, eller personligen drabbade. Några av dem som inte tog del av de fortlöpande nyheterna fann dem kanske övermäktiga. Kanske valde man bort av samma anledning som somliga valde bort frågeundersökningen; det senare kan innebära att andelen som inte följt utvecklingen skulle varit högre om bortfallet varit mindre.

En annan fråga av intresse är i hur stor utsträckning *de nära berörda*, alltså de som haft anhöriga, vänner, bekanta etc. med på färjan, valt att följa upp händelsen i någon av våra kvällstidningar. Det finns således en svag tendens att kvällstidningsläsningen ökade, ju närmare berörd man var. Denna ökning sträcker sig emellertid till en bestämd och mycket klar gräns: de som haft en familjemedlem eller nära anhörig med ombord har valt bort kvällstidningarna helt och hållet. Det låga antal intervjuade som faktiskt tillhörde denna grupp fordrar dock på denna punkt en mycket försiktig tolkning av utfallet.

Dagspress, radio eller TV?

Vid en närmare granskning av vilka medier allmänheten valde att följa nyheterna i, framgår således att televisionen utövat i särklass störst drag-

ningskraft på medborgarna. Resultatet är intressant även i ett vidare perspektiv. Efter Palmemordet tillmättes TV och radio lika stor betydelse (85 resp. 84% följde upp mordet i dessa medier). Som vi ser i tabell 10 har televisionens andelar ökat sedan 1986, medan radio, morgon- och kvällspress har tappat (jfr Weibull 1986). En rimlig slutsats är att TV har fått en klart starkare position som nyhetsmedium, vilket särskilt förefaller ha gått ut över radion. Det finns säkerligen flera förklaringar till att TV stärkt sin position. En faktor är att TV faktiskt har fler nyhetssändningar än tidigare - och sänder nyheter även på morgonen. TV 4:s morgonsändningar har vunnit inträde i unga hushåll där morgontidningen alltid varit svag. I dessa hushåll kan man tänka sig att morgontidningen förlorar ytterligare andelar till förmån för frukost-TV (Weibull 1993).

Viktigare är kanske att TV är på väg att, sakta men säkert, förvandlas till en "flow", ett medium där man, i motsats till förr, obehindrat och utan att nämnvärt förlora i sammanhang kan gå in och ut. Givet denna utveckling håller individens hela förhållningssätt till mediet att påverkas. TV-apparaten på morgonen, men också under andra tider på dagen, har blivit mera lik en radio. Vi följer programmen men är mindre uppmärksamma än förr - vi zappar mellan kanalerna och låter den stå på även när vi sysslar med annat (Moores, 1994).

En viktig förklaring till TV-mediets särskilt starka ställning vid uppföljningen av nyheter från Estoniakatastrofen är säkerligen också att TV-mediets lämpar sig för bevakning av den här sortens nyheter. En katastrof i ordets rätta och ofattbara bemärkelse, därtill på ett stormpiskat hav, gör sig förmodligen bättre i ljud och bild. Möjligheterna till inlevelse och medkännande är onekligen större när vi har skeendet framför oss, på rutan. En liknande tolkning kommer vi att se när det gäller attityderna till kvällspressens hantering av katastrofen (se nedan). I konsekvens med detta är det troligt att det ökade TV-tittandet i sådana här sammanhang är ett resultat av att allmänheten hade behov av att följa upp katastrofen på vilket sätt det vara må. Det bör noteras att de tillfrågade gavs möjlighet att ange flera svarsalternativ (flera medier) samtidigt. Det är alltså inte nödvändigtvis så att ett medium utesluter ett annat. Allt talar för att allmänhetens intensiva intresse för katastrofen och dess följdverkningar resulterade i en ökad mediekonsumtion; genomsnittspersonen följde under de första två dagarna händelseutvecklingen i 2,3 medier - och i ännu flera olika kanaler.

Mycket tyder på att TV-mediets fått en ökad betydelse på bekostnad av radion. Särskilt bland de yngre spelar radion en begränsad roll som informationskälla (tabell 8). Televisionens relativt höga siffror beror i viss utsträckning på att den nu håller på att etableras som de yngres morgonmedium. Morgonpressens ställning förefaller emellertid endast marginellt ha förändrats. Resultaten bekräftar i huvudsak det påvisade komplementförhållandet mellan TV och morgonpress (Weibull och Kratz, 1995). Hushållen använder den lokala morgontidningen för att informera sig om vad som hänt i

närområdet, medan man knäpper på TV:n för att få riks- och utrikesnyheter presenterade i begripliga sammandrag.

Tabell 8 Uppföljningsmedium under de första två dagarna efter Estonia-katastrofen efter ålder och utbildning (procent)

Uppföljningsmedium	Alla	Ålder						Utbildning			
		< 20	20-24	25-34	35-49	50-64	>65	Låg	medel	hög	
Radio	60	33	36	57	60	73	67	62	57	63	
TV	90	91	87	88	89	90	93	93	90	85	
Morgontidning	48	49	43	49	50	49	48	42	48	59	
Kvällstidning	32	23	38	38	30	33	24	31	35	26	
Minns ej	4	7	9	4	5	2	1	3	5	4	
Genomsnittligt antal medier	2,3	2,0	2,1	2,4	2,4	2,5	2,3	2,3	2,4	2,4	
Antal		1010	57	90	206	299	240	118	321	462	221

Anmärkning: Procenttalen överstiger 100% eftersom mer än ett medium kan anges.

Det framgår samtidigt att ungdomar använder genomsnittligt färre olika medier. När det gäller frukost-TV vis-à-vis morgonpress, vet vi att tidningen allmänt sett förlorat något bland yngre regelbundna läsare. Morgontidningsläsandet i denna kategori har visserligen alltid varit lägre, vilket till stor del beror på att ungdomar inte är intresserade av de närliggande frågor som utgör huvudinnehåll i den morgontidning som också är den vanligaste: lokaltidningen. Ungdomars medie- och andra vanor är heller inte lika stabila som de vuxnas (Weibull, 1994). Dessa vanor tenderar emellertid stabiliseras med stigande ålder. Händelser av Estoniakatastrofens dignitet kan dock tänkas påverka de yngre till ett ökat intresse för TV som ett allmänt nyhetsmedium. Analysen av vilka medier ungdomarna överlag följt visar

emellertid inte på några anmärkningsvärt låga siffror för morgonpress (tabell 13); det verkar snarast vara i den inledande nyhetsfasen som prioriteringen av TV var som störst.

Även om televisionen tycks spela en växande roll på nyhetsarenan, kan vi också se ett antal traditionella användningsmönster göra sig gällande (jfr Weibull och Kratz, 1995). Av tabell 11 framgår t.ex. att morgontidningarna i något större utsträckning används av personer med universitets- eller högskoleutbildning. TV-användningen är i denna kategori å andra sidan något lägre än i de övriga utbildningskategorierna. Den kategori som flitigast använder televisionen som uppföljningsmedium är lågutbildade, följda av dem som genomgått gymnasieutbildning eller liknande. Mönstret stämmer väl med vad vi vet sedan tidigare: morgontidningen är det medium som högutbildade grupper prioriterar när det gäller att informera sig om vad som händer i samhället. Den relativt höga noteringen för televisionen i detta sammanhang (85%) kan förklaras med att samtliga grupper i samhället, även de högutbildade, antagligen kände ett mycket stort behov av att följa händelseutvecklingen – i fler medier än vanligt.

När det gäller kvällstidningarna, noterade dessa som vi tidigare konstaterat en kraftig upplageökning omedelbart efter katastrofen. Försäljningen stabiliserades dock ganska snart, vilket kan förklara varför den andel som säger sig ha följt upp katastrofen i kvällspress inte uppgår till mer än 32 procent, vilket är obetydligt över normal kvällstidningsläsning (NORDICOM:s Mediebarometer 1994). Å andra sidan innebär svaret på frågan om att följa en viss nyhet något annat än att skumma igenom en kvällstidning en vanlig dag.

Andelen personliga kontakter i den individuella uppföljningen var låg, vilket inte var helt oväntat. Vid sådana här tillfällen är det i första hand via medierna vi inhämtar kunskap om förutsättningar och händelseutveckling.

Enskilda kanalers betydelse

Den ökade användningen av televisionen som uppföljningsmedium motiverar en närmare analys av hur tittarintresset fördelat sig över de olika kanalerna. Det är uppenbart att en relativt stor andel - nästan en tredjedel - av dem som följt nyhetsutvecklingen i TV inte har kunnat ange en entydig kanalpreferens (tabell 9). Det är med stor sannolikhet de människor som "zappar" mellan kanalerna (svarsalternativet är "tittade växelvis"). Det är svårt att säga vad detta betyder, men en tolkning kan vara att kanalvanorna ännu inte stabiliserats, en annan att man vid situationer av det här slaget vill se, höra och förstå så mycket som möjligt och att man alltså s.a.s. "jagar" från en kanal till en annan. Kanalerna kompletterar då varandra.

Det är möjligen något överraskande att de äldre zappar i större utsträckning än de yngre. Detta tyder snarast på att det mera är händelsens dignitet som gör att man oftare växlar mellan kanalerna än att man bryter sina kanalvanor - de äldre har normalt fastare vanor. Resultatet ligger i linje med

tidigare iakttagelse att ungdomarna följer nyheten i färre kanaler; i TV är de framför allt inriktade på TV4 (se nedan)

Tabell 9 Genom vilken TV-kanal följde allmänheten i första hand nyhetsrapporteringen efter ålder, utbildning och boende (procent)

Uppföljningsmedium	Ålder						Utbildning			Stor- Tätort				
	<20	20-24	25-34	35-49	50-64	>65	låg	medel	hög	stad	stor	.med.	liten	Lby
Zappade	31	33	38	47	48	47	45	37	54	39	47	45	40	46
Kanal 1	8	17	12	14	12	23	14	14	13	19	11	10	16	19
TV2	10	4	13	19	24	17	19	18	14	15	18	17	19	17
TV4	50	46	37	18	14	9	21	30	17	22	25	26	25	19
Text-TV	-	-	-	2	1	1	0	1	1	1	1	1	-	-
Svensk satellit	2	-	-	-	1	-	1	-	-	1	-	0	-	-
Utländsk satellit	-	-	1	1	1	3	1	1	3	3	-	1	-	-
Antal svar	57	90	206	299	240	118	321	462	118	245	232	328	141	62

Anmärkning: Tätort är definierat enligt följande; stor tätort = mer än 50 000 inv, tätort = 5 000 - 50 000 inv, liten tätort = 500 - 5 000 inv; lby = ren landsbygd.

Att händelsens stora vikt för den enskilde tittaren leder till en ökad växling mellan kanalerna kan även belysas genom tabell 10. Den visar att det finns en markant skillnad mellan dem som inte hade personlig beröring med olycksoffret och dem som hade sådan beröring. Människor med nära beröring med katastrofen "zappar" mer än icke-berörda, vilket stöder ett av antagandena ovan. Det är m.a.o. förmodligen inte en orealistisk tanke att de som hade någon anhörig, vän eller bekant ombord på M/S Estonia i större utsträckning än andra också hade ett behov av att söka information över flera kanaler på kort tid. Denna speciella aspekt av RCD-aktivitet (Remote Control Device Activity) har i tidigare studier inte ägnats någon direkt uppmärksamhet (jfr. Ainslie 1989, Bollier 1989, Eastman och Neil-Lunsford 1993, Gilbert 1989, Greenberg och Heeter 1987, Rubin och Bantz 1987, Yorke och Kitchen 1985).

Vi ser också i tabellen att de som hade en klar kanalpreferens föredrog att följa upp katastrofen i TV 4. Det är företrädesvis unga människor som vänder sig till denna kanal, vilket stämmer väl med andra studier (se t.ex.

NORDICOM:s Mediebarometer 1994). I ålderskategorin 20-24 år var dessa individer huvudsakligen hemmaboende (framgår ej av tabellen). Om dessa siffror indikerar trend, innebär det att TV 4 inom en 10-15-årsperiod spelar en mycket stor roll för samhällelig opinion och debatt. Public service-kanalerna har, som vi ser i tabellen, sina största uppföljarskaror bland de något äldre medborgarna. Fördelningen kan emellertid också vara ett livscykel fenomen (se nedan), vilket i det här fallet skulle innebära att unga människors mediepreferenser, och därmed också kanalval, förändras efterhand som de blir äldre.

Tabell 10 Andel av allmänheten som zappar mellan kanalerna, efter berördhet (procent)

	Procent	Totalt
Icke drabbade	42	783
"Bekantas bekant"	51	125
Arbetskamrat eller personlig bekant	44	95
Familjemedlem, nära anhörig	(67)	7

Om man ställer de båda public service-kanalerna bredvid varandra och räknar samman deras respektive andelar – kanalernas ömsesidigt kompletterande utbudsstrategi och det faktum att de drivs av samma public service-företag gör att det finns fog för ett sådant förfarande – finner man att Kanal 1 och TV 2 tillsammans attraherar fler kanalriktade uppföljare än TV 4. Medelåldern hos den genomsnittlige SVT-tittaren är dock högre än medelåldern hos motsvarande TV 4-tittare. Vi ser också att praktiskt taget ingen valt att följa upp i svenska satellitkanaler. De kanaler som avses, TV 3 och Femman, är båda kanaler med klar underhållningsprofil och spelar i detta sammanhang ingen roll.

En särskilt intressant grupp i sammanhanget är de som i första hand sagt sig ha följt upp katastrofen genom *radio* (tabell 11). Bland dessa dominerar de som föredrar Sveriges Radio kraftigt (Ekot och P4), medan den grupp individer som valt att lyssna på andra svenska (kommersiella eller ideella) radiokanalers uppföljning av katastrofen är ungefär lika liten som den andel som inte kunde uppge vilken kanal man lyssnat på. Radiolyssnarna är m.a.o. ett mer "kanaltroget" släkte än TV-tittarna, vilket kan väcka viss förvåning med tanke på det stora antal privata koncessioner som sett dagens ljus de senare åren. Här kan vanan möjligen spela in som avgörande faktor: Det genomsnittliga radiobeteendet är förmodligen just ett enkanalsbeteende; vi ställer in apparaten på en kanal och sedan förblir det därvid. Mycket talar för att radion s.a.s. gafflar in sin publik efter musikstil, samt i någon

mån efter innehåll. Det kan vara därför P1 klarar sig publikt, medan P3 tappar lyssnare – först till P4 (sport, lokala nyheter) och sedan till privat lokalradio, inte minst för musiken (Jfr Hedman 1995, Strid, 1995). Åldersfördelningen för de olika kanalerna talar ett liknande språk som den för TV-tittarna: det är företrädesvis mycket unga människor som lyssnar till de små, privata stationerna, medan befolkningen i övrigt fortfarande tycks föredra Ekot och P4.

Tabell 11 Vilken radiokanal allmänheten följde i första hand, efter ålder (procent av dem som lyssnat på radio)

Radiokanal	Ålder						
	Alla	<20	20-24	25-34	35-49	50-64	>65
Ekot	38	26	31	44	43	33	31
P4	44	26	28	33	40	52	54
Andra svenska kanaler	9	21	28	10	7	6	8
Utländska kanaler	1	0	0	1	0	1	3
Vet ej	1	26	13	10	7	5	5
Totalt	588	19	32	117	178	174	78

När människor tillfrågas vilka radiokanaler som de någon gång följt bevakningen i ökar andelarna, särskilt för Ekosändningarna. Det allmänna mönstret, t ex att yngre lyssnar mindre än äldre kvarstår dock.

När det slutligen gäller den grupp som följt upp katastrofen i *morgontidningarna*, är mönstret det väntade. Majoriteten av de tillfrågade (74%) följer upp företrädesvis i lokaltidningen, medan den grupp som följer upp katastrofen i någon stockholmstidning, Dagens Nyheter eller Svenska Dagbladet (26%), till övervägande del är medeålders, gymnasie- eller universitetsutbildade storstadsbor. Yngre människor har som framgått ovan en förhållandevis låg morgontidningsuppföljning.

Som tidigare nämnts ökar dagspressen överlag sin andel när människor tillfrågas för en längre tidsperiod än de två första dagarna. Andelen som överhuvudtaget tagit del av Estoniabevakningen i lokal morgonpress är 74 procent, i storstadsmorgonpress drygt 35 procent och i kvällspress knappt 60 procent. Dessa siffror stämmer nära överens med vad vi vet om människors läsvanor i Sverige (Weibull och Kratz, 1995).

Enskilda mediers roll som nyhetsförmedlare

Ett huvudresultat är att TV spelat en central roll som *nyhetsförmedlare* av Estoniakatastrofen. Detta har framgått av hur människor valde mellan olika kanaler. Slutsatsen bekräftas även av svaren på den i intervjuundersökningen direkt ställda frågan om det var någon eller några mediekanaler som man under de två dagarna efter olyckan använde mer än vanligt. Det visade sig att omkring hälften av de tillfrågade svarade "nej/minns inte" medan 42 procent menade att de tittat mer på TV.

Av det föregående kan vi dra slutsatsen att en händelse av Estoniakatastrofens karaktär och betydelse medför en drastisk ökning av mediekonsumtionen. Vi tar del av fler medier än vanligt och televisionen framstår som uppföljningsmediet framför andra. Mycket få människor väljer att ställa sig utanför skeendet. De som likafullt väljer bort medierna kan vara allmänt ointresserade eller, vilket kanske är troligare, direkt och mycket personligt drabbade av händelsen.

Det har också framgått att den tredje markbundna TV-kanalen TV 4 har sina uppföljande tittare främst bland yngre människor. Övriga kategorier TV-tittare tycks föredra nyheterna i Kanal 1 eller TV 2. De som haft personlig beröring med katastrofen "zappar" betydligt mer än de övriga, vilket tyder på att de s.a.s. jagar från kanal till kanal för att få se och höra mer.

Självklart har TV:s stora roll med katastrofens natur att göra. Bilder av flottar, av överlevande människor, av ytbärgare hängande i luften över ett upprört hav; allt detta är extremt TV-mässigt. De redovisade siffrorna behöver m.a.o. inte nödvändigtvis innebära en trend mot förändrade mediepreferenser.

Om vi sätter TV i relation till andra medier visar det sig att radion, som traditionellt betraktas som det snabba nyhetsmediet, spelar mindre roll än väntat. När det gäller *uppföljningen* i radio, är det till stor del P1 och P4 som används. De nya, privata radiostationerna spelar mycket liten roll i detta sammanhang. Dagspressläsningen följer i stort ett traditionellt mönster: lokala tidningar är föremål för merparten av uppföljningsläsningen, medan rikstidningarna företrädesvis används av individer med en utbildning högre än genomsnittet. Morgotidningarna torde i första hand ha fungerat som komplementmedier, som givit bakgrundsinformation och fördjupning (jfr Hedman 1996).

BEDÖMNINGAR AV NYHETSRAPPORTERINGEN

En naturlig uppföljning av det ovanstående är att undersöka vad de tillfrågade ansåg om mediernas behandling av katastrofen. Inledningsvis sätts här frågan i ett större sammanhang: diskussionen om etik i medierna.

Etik och medier

Forskning om medier och etik i samband med olyckor och katastrofer har tidigare inte ägnats särskilt stort utrymme i vetenskaplig diskurs. Bidrag till diskussionen har lämnats av bl.a. norska forskare (Blix och Bech-Karlsen 1990, Ihlebæk 1977) och av de svenska forskarna Nohrstedt och Nordlund (1993), som gör en översikt över mediernas roll vid olika kriser. I dessa arbeten diskuteras bl.a. journalisternas roll vid olycksplatsen, pressetisk praxis vad gäller hänsyn till nära anhörig (t.ex. vid namnpublicering) och medias närvaro vid officiella minneshögtider. Blix och Bech-Karlsen (1990) för en diskussion om var gränserna går mellan privat sorg och sorg av offentligt intresse. För att kunna göra en sådan gränsdragning menar författarna att vissa grundläggande frågeställningar först måste besvaras. Exempel på sådana är: *vad är nära? var går gränsen mellan närbild och grupp-bild?* och *har personen på bilden vetskap om att han/hon är avbildad?* En av författarnas slutsatser är att närbilder av sörjande ansikten normalt är att betrakta som en kränkning mot den enskilde, samt mot privatlivets helgd. Även under officiella minneshögtider existerar ett reducerat, men dock, skydd av den personliga identiteten (ibid).

Börjesson och Weibull utvecklar detta ytterligare i boken *Publicistiska seder* (1995:207f). I ett resonemang under rubriken "Enskilda händelser och fredade rum" diskuteras där den enskildes rätt till integritet till tanken på privatlivets helgd: Denna princip utgår ifrån en föreställning att det i samhället skall finnas dels en privat, fredad sektor, dels en offentlig sektor öppen för insyn. Den personliga integriteten är knuten till den förra. Det skall finnas en markerad rågång mellan privatliv och offentligt liv. Under vissa förutsättningar kan rågången överträdas, om det privata på ett avgörande sätt inverkar på det offentliga./.../ Dessa beskrivningskategorier ligger också mycket nära dem som Jürgen Habermas använder i boken *Borgerlig offentlighet*, då han talar om privat sfär och offentlig sfär.

Hur ser det då ut i praktisk verklighet? En av Börjesson och Weibull (1995:208) citerad undersökning visar att av *namngivna* personer i en morgon- och en kvällstidning under en given period svarade offentliga personer i offentlig sfär för ca 45 procent, medan privatpersoner i privat sfär ligger på knappt 15 procent. Det är också vanligare med rapportering om privatpersoner i offentlighet (ca 25%), än med offentliga personer i det privata (ca 15%).

I intervjuerna i Estoniaundersökningen tillfrågades respondenterna vad de ansåg om 1/nyhetsbevakningen, 2/ rapporterna om de anhöriga och 3/ mediernas respekt för de anhöriga.

Korrekthet i nyhetsbevakningen

När det gällde nyhetsbevakningen fick svarspersonerna svara efter en femgradig skala, där siffran 1 stod för att bevakningen inte varit korrekt och 5 för att den varit korrekt. Orden korrekt valdes därför att det skulle associera både till saklighet och respekt (för en vidare diskussion kring begreppets betydelse, se Weibull 1989). Endast de medier människor själva tagit del av fick bedömas. Svarsutfallet presenteras i tabell 12.

Tabell 12 Andel av allmänheten som anser att mediebevakningen i enskilda medier skötts korrekt/icke korrekt (procent av dem som tagit del av respektive medium).

	Lokal morg tidn.	Morg tidn riks	Kvälls- tidn	SVT nyh	TV 4 nyh	Text TV	Ekot	Radio P4
1 Icke korr	3	3	7	2	1	1	-	-
2	5	3	15	4	5	5	2	4
3	32	24	33	20	19	28	19	28
4	38	47	31	45	46	40	46	43
5 Korrekt	21	24	15	28	28	27	32	24
Totalt	99	101	101	99	99	101	99	99
Balansmått	+51	+65	+24	+67	+68	+61	+76	+63
Medelvärde	3,7	3,9	3,3	4,0	4,0	3,9	4,1	3,8
Standard- avvikelse	0,9	0,9	1,1	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9
Antal svar	757	381	503	948	777	267	627	502
Ej tagit del	24	62	41	5	22	73	37	49
Ej svarat	1	1	1	1	1	0	1	1

Anmärkning: Balansmålet är framräknat genom att procentandelarna för summan av värdena 1 och 2 (mindre korrekt) har dragits från summan av 4 och 5. Siffran kan således variera mellan +100 - samtliga anser att mediet varit korrekt - till -100 - ingen anser att mediet förfarit korrekt.

Det medium som attraherat störst andel uppföljare, televisionen, bedöms av en majoritet ha skildrat katastrofen på ett mycket korrekt sätt (tabell 12) Nyheterna i SVT:s Kanal 1 och TV 2 anses här lika korrekta i sin bevakning som nyheterna i TV 4 (svarsfördelningen uppvisar dock något större spridning över skalan för TV 4). En hypotes i sammanhanget är att den högre medelåldern bland SVT:s tittare gör att medelvärdet för dessa båda TV-kanaler möjligen väger något tyngre än medelvärdet för TV 4:s tittare. Äldre människor har förmodligen andra värderingar vad gäller integritet, respekt o.s.v. än yngre (jfr. Börjesson och Weibull 1995). De förra är m.a.o. sannolikt mer kritiska till medieinnehållet än de senare

Radion, som var det andra stora uppföljningsmediet, klarar sig också mycket väl i allmänhetens ögon. Särskilt Ekot bedöms stå för en ytterst korrekt bevakning av katastrofen - det högsta balansmättet. Något lägre är noteringen emellertid för P4. Denna kanal torde av de flesta betraktas som en typisk lokalkanal. Man har helt enkelt inte samma förväntningar på en sådan, som på en mer utpräglad nyhetskanal. För andra radiokanaler saknas uppgifter i materialet, vilket beror på att de i detta sammanhang var för små för en meningsfull bedömning.

När det gäller pressen bedöms storstadsmorgontidningarna ha haft en något mera korrekt skildring än den lokala morgonpressen. Båda dessa tidningstyper hamnar emellertid högt på bedömningsskalan. Den stora skillnaden ligger i att den lokala morgonpressen når nästan alla (75 procent har läst om händelsen där), medan storstadsmorgontidningarna når relativt få (37%). De senare åtnjuter av hävd ett stort förtroende bland sina läsare (jfr Weibull och Kratz, 1995), varför noteringen för dessa tidningar inte är särskilt förvånande.

Kvällstidningarna kommer i denna framställning relativt sett sämst ut. Detta är delvis väntat mot bakgrund av vad tidigare studier om allmänhetens mediebedömning (Elliot 1994, 1995, Hadenius och Weibull, 1990). Mot bakgrund av de senare studierna är det dock något överraskande att kvällspressen faktiskt redovisar plus på korrekthetsfrågan - ett balansmätt på +24. I materialet finns visserligen en stor andel individer som ej tagit del av innehållet i kvällstidningarna, men av siffrorna för dem som faktiskt tagit del, framgår det att närmare hälften av dessa anser kvällspressens bevakning korrekt. Inte heller gruppen av berörda visar någon annan tendens i detta avseende.

För alla medier utom kvällspressen är allmänhetens bedömning av deras sätt att bevaka Estoniakatastrofen i stort sett vad som kunde förväntas utifrån tidigare studier av förtroende för olika medietyper (Elliot, 1995): TV och radio ligger högst, medan morgonpressen kommer en nivå under. I detta slag av studier brukar dock kvällstidningarna komma på minus - en majoritet av tillfrågade läsare brukar ha lågt förtroende för dessa.

Förklaringen till den *relativt sett* positiva bedömningen av kvällspressen i jämförelse med andra studier kan ha åtminstone tre förklaringar. Den första

är att allmänna bedömningar ger för låga värden genom att de ger uttryck mera för en social värdering av tidningsgruppen än en reell bedömning av hur tidningarna fungerar nyhetsmässigt. Den andra förklaringen är att kvällspressen på ett mycket bra sätt klarade av att hantera nyhetsbevakningen av Estoniakatastrofen. Den tredje förklaringen är att den *human interest*-inriktade kvällspressen under uppföljningen av katastrofen har fyllt ett behov av deltagande eller medkänsla, ett behov som många andra massmedier, med sin fokusering på fakta och analys, inte förmått tillfredsställa (jfr resonemanget om TV-mediet, ovan).

Mycket talar för att samtliga tänkbara förklaringar är giltiga. Kvällspressens låga förtroende har i hög grad sin bakgrund i en sociokulturell värdering. Bland läsarna är tidningarnas nyhetsbevakning mindre kritiskt bedömd (Elliot och Weibull, 1987). Innehållsstudierna av massmediernas Estoniabevakning tyder inte heller på att kvällspressen skulle ha fungerat särskilt mycket annorlunda än morgonpressen och TV (Hedman, 1996). Visserligen fick några inslag, särskilt Expressens publicering av den oberoende listan på de ombordvarande, mycket kritik och medförde en PO-fällning (se nedan). Fokuseringen på offer och anhöriga var dock totalt snarast något mindre i kvällstidningarna än i TV4:s Nyheterna.

Till detta kommer att det finns klara skillnader *inom* gruppen av kvällstidningsläsare. Standardavvikelsen är något högre för kvällspressen än för övriga medier. En förklaring till detta kan vara att kvällstidningarna har en mer heterogen läsekrets. Bland läsarna återfinns både politiskt intresserade och underhållnings-/ sensationsintresserade. Lika naturligt som att dessa grupper reagerar olika, lika naturligt är det att t.ex. Ekot har en mycket homogen lyssnarskara – och följaktligen också lägre standardavvikelse.

Bedömningar i olika grupper

När bedömningarna fördelas efter svarspersonernas kön, ålder, och utbildning uppkommer ett komplicerat mönster (tabell 13). I denna tabell har för varje grupp angivits: dels andelen som överhuvudtaget följt respektive mediums bevakning om Estoniakatastrofen, dels ett balansmått och ett medelvärde för bedömningen av mediets korrekthet (bland dem som tagit del av mediet; antalet svar anges för respektive medium). I det senare fallet gäller att ju högre siffra, desto större angiven korrekthet.

Det är svårt finna några enhetliga tendenser i svaren. I stort sett genomgående gäller emellertid att kvinnor är mera positiva till mediebevakningen än vad män är. Ett andra mönster är att värderingen av Estoniakatastrofen delvis följer medieintresset inom respektive grupp. Yngre är något mer tveksamma till morgonpress och P4 men positiva till TV4:s nyheter och kvällspress; äldre ligger framför allt högre för morgonpress och P4. En tredje något avvikande tendens är att de medier som i en viss grupp har en liten räckvidd, t ex kvällstidningar bland äldre, av denna grupp ofta uppfattas som korrekta. Här rör det sig om grupper som har särskilda mediepreferenser och troligen därför överlag är positiva till detta medium.

Tabell 13 Bedömning av enskilda mediers korrekthet efter kön, ålder och utbildning (procent)

Medium	Kön		Ålder					Utbildning			
	Män	Kv	15-24	25-29	30-39	40-49	50-64	65+	Låg/Medel/Hög		
<u>Lokal morg pr</u>											
Exponering	79	72	70	75	69	76	75	79	78	77	68
Balansmått	+47	+58	+39	+47	+50	+53	+62	+59	+52	+49	+59
Medelvärde	3,6	3,8	3,5	3,6	3,7	3,7	3,9	3,9	3,7	3,7	3,8
Antal svar	386	371	113	83	142	143	181	93	250	354	149
<u>St stad morg pr</u>											
Exponering	40	35	36	41	40	40	37	37	35	39	49
Balansmått	+58	+76	+56	+48	+65	+68	+72	+69	+63	+63	+75
Medelvärde	3,7	4,0	3,7	3,7	3,8	3,9	4,0	4,1	3,8	3,8	4,0
Antal svar	198	183	52	45	83	76	89	43	90	180	108
<u>Kvällspress</u>											
Exponering	63	54	30	73	63	43	47	38	48	68	43
Balansmått	+21	+26	+36	+14	+18	+19	+20	+43	+40	+16	-7
Medelvärde	3,3	3,3	3,5	3,2	3,2	3,2	3,3	3,6	3,6	3,3	2,7
Antal svar	311	282	103	80	129	108	128	45	184	313	95
<u>Ekot</u>											
Exponering	72	53	54	73	67	64	64	51	52	68	66
Balansmått	+77	+74	+68	+72	+75	+81	+78	+80	+68	+78	+82
Medelvärde	4,1	4,1	3,9	4,0	4,0	4,1	4,2	4,3	4,0	4,1	4,1
Antal svar	352	275	79	80	137	121	153	60	167	313	145
<u>Lokalradio P4</u>											
Exponering	51	49	33	36	48	55	63	53	60	48	40
Balansmått	+57	+62	+42	+42	+50	+65	+69	+65	+59	+58	+64
Medelvärde	3,8	3,9	3,5	3,5	3,6	3,9	4,0	4,0	3,9	3,8	3,9
Antal svar	248	255	48	40	98	104	151	62	194	221	88
<u>SVT:s nyheter</u>											
Exponering	98	92	97	92	94	96	93	91	94	96	90
Balansmått	+66	+70	+71	+60	+67	+68	+71	+66	+72	+66	+68
Medelvärde	3,9	4,0	4,0	3,9	3,9	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9
Antal svar	470	478	142	101	193	181	224	107	301	443	199
<u>TV4: nyheter</u>											
Exponering	79	75	89	83	83	72	75	56	76	80	73
Balansmått	+67	+70	+76	+58	+64	+65	+72	+75	+77	+65	+61
Medelvärde	3,9	4,0	4,0	3,8	3,8	4,0	4,0	4,1	4,1	3,9	3,8
Antal svar	387	390	131	91	172	136	181	66	243	368	161
<u>Text-TV</u>											
Exponering	30	23	33	31	33	27	21	14	25	31	20
Balansmått	+56	+65	+51	+50	+59	+64	+72	+69	+58	+64	+56
Medelvärde	3,8	3,9	3,8	3,7	3,8	3,9	4,0	4,1	3,9	3,9	3,8
Antal svar	147	120	49	34	68	50	50	16	79	143	44

Mönstret i tabellen kan ses som en bekräftelse av vad vi sedan tidigare vet om hur medborgarna använder massmedierna. Resultatet bekräftar tolkningen av hur allmänheten värderar kvällspressen. I den mån man frekvent läser en kvällstidning, har man också större förtroende för denna än icke-frekventa användare. Det är däremot svårt att tolka skillnaden mellan mäns och kvinnors bedömningar. En försiktig tolkning kan vara att mäns och kvinnors preferenser och intresseområden är olika (ex: teknik/relationer), vilket också kan påverka bedömningen av exempelvis mediernas korrekthet.

Morgontidningen, då i synnerhet stockholmsmorgontidningen, åtnjuter störst förtroende bland högutbildade, medan landets kvällstidningar har störst "korrekthetskaptal" bland individer med folk- och grundskoleutbildning. Dessa har också i större utsträckning än övriga angett att de anser TV-kanalernas rapportering korrekt. När det gäller bedömningar av korrektheten i lokalradion, tycks inte utbildningen spela någon roll, medan nyhetsprogrammen i P1 bedöms som mer korrekta av dem som genomgått gymnasium eller högre utbildningar.

Utbildningsfaktorns stora roll framgår inte bara för morgonpress. I själva verket är den mest utslagsgivande för kvällstidningarna. Den enda grupp där fler anser kvällstidningar mindre än mer korrekta är bland de högutbildade (balansmätt -7; i jämförelse med +40 bland de lågutbildade). Detta bekräftar tidigare studier att det framför allt är bland högutbildade som vi finner den rådande pressetikens största kritiker (Weibull och Börjesson, 1995).

Fördjupade analyser av kvällstidningsbedömningarna visar att Expressens läsare tycks vara mer kritiska mot sin tidning än läsarna av Aftonbladet och Idag är mot sina. De båda sistnämnda kvällstidningarna bedöms av en stor majoritet av sina läsare ha avgivit en korrekt rapportering. Resultatet bekräftas av innehållsanalysen när det gäller skillnaden mellan Aftonbladet och Expressen. Det är den senare tidningen som i hög grad satsar på att bevaka alla aspekter på Estoniakatastrofen; man har över 30 procent fler artiklar än Aftonbladet och en större andel artiklar med bild (Hedman, 1996). Det är i denna satsning de tidigare nämnda övertrampen sker. Aftonbladet valde medvetet att ha en något lägre profil i fråga om bevakningen av offer och anhöriga; tidningens erfarenhet av den sk Måbødalsolyckan hade varit mycket negativ. (Detta gällde en bussolycka i Norge 1988 där ett stort antal barn från Stockholm omkom. Vid detta tillfälle publicerade Aftonbladet namn och bild på sin förstasida och fick då mycket stark kritik, jfr Weibull och Börjesson, 1995.)

Fokusering på anhöriga

Den stora diskussionsfrågan i fråga om mediebevakningen gällde fokuseringen på anhöriga till de omkomna. Kritikerna framhöll att många medier satte de anhörigas reaktioner i centrum utan att dessa kunde värja sig för

uppmärksamheten. Bland allmänheten i stort är detta mindre framträdande. På intervjuundersökningens fråga huruvida mediernas intresse för de anhöriga till omkomna och saknade i katastrofen varit för stort eller för litet, svarade 23 procent att de ansåg att utrymmet varit för stort. En obetydligt mindre grupp (21%) bedömde att utrymmet varit för litet, medan majoriteten (49%) ansåg att medieintresset varit "lagom" (tabell 14).

Tabell 14 Allmänhetens bedömning av omfattningen hos mediernas bevakning av anhöriga till omkomna och saknade i olyckan (procent)

Bedömn.	Kön		Ålder						Utbildning			
	Alla	Män	Kv	15-24	25-29	30-39	40-49	50-64	65+	Låg	Med	Hög
Alldeles												
för litet	3	3	3	2	3	4	4	3	2	4	3	3
För litet	18	16	19	25	11	19	18	18	14	21	20	9
Lagom	49	50	48	50	52	45	43	50	57	50	48	47
För mkt	17	18	16	14	20	20	22	14	12	12	18	23
Alldeles												
för mycket	6	7	5	5	9	7	7	4	1	3	5	10
Ingen upp- fattning	7	6	8	3	5	5	6	10	14	9	6	8
Totalt	100	100	99	99	100	100	100	99	100	99	100	100
Balans- mått	-3	-6	+1	+8	-15	-4	-7	+3	+3	+10	±0	-21
Antal svar	1008	490	518	147	110	206	188	240	117	321	461	220

Anmärkning: Om balansmått se tabell 12

Allmänhetens bedömning är således mycket jämnt spridd. Det finns vissa skillnader mellan män och kvinnor och mellan olika åldersgrupper: män och medelålders är överlag något mera kritiska till omfattningen av bevakningen.

Den viktigaste faktorn för att förklara skillnader i människors bedömningar är emellertid utbildning. Det är tydligt att högutbildade är de klart mest kritiska till omfattningen av mediernas fokusering på de anhöriga.

Närgångenhet

Det kan diskuteras hur siffrorna skall tolkas. Resultaten i tabell 14 återger trots allt endast synen på kvantiteten i mediernas uppmärksamhet, de säger

inget om bevakningens kvalitet. Även de som säger att bevakningen var alltför begränsad kan möjligen avse att den saknade empati. För att bättre förstå hur rapporteringen om de anhöriga uppfattades ställdes en direkt fråga om närgångheten. Denna tog sikte på om man ansåg att medierna på *det hela taget* speglat de anhörigas reaktioner. Personerna hade möjlighet att svara på en 4-gradig skala mellan "alldeles för närgånget" och "alldeles för hänsynsfullt". Mittstegen var "närgånget" respektive "hänsynsfullt". Uttalet av frågan redovisas i tabell 15.

Om vi väljer att gruppera materialet mellan å ena sidan alldeles för närgånget och närgånget och å andra sidan hänsynsfullt - att bevakningen varit alldeles för hänsynsfull ansåg endast någon enstaka procent - är det uppenbart att en ganska stor majoritet ansåg att de anhöriga till Estoniakatastrofens offer behandlats för närgånget (56%). Endast en liten del (7%) saknar uppfattning, vilket ger en antydning om att många människor har åsikter i denna fråga.

Tabell 15 Hur närgånget bedömer allmänheten att medierna på det hela taget speglat de anhörigas reaktioner? (Procent)

Bedömn Alla	Kön		Ålder						Utbildning			Ej drab-		Arb kam	
	Man	Kv	<20	20-24	25-34	35-49	50-64	>65	låg	med	hög	bad	Bek		
Alldeles för när-gånget	19	19	19	7	26	24	21	19	7	13	21	24	19	18	23
Närgån-get	37	38	36	37	30	42	37	36	35	36	40	32	37	43	27
Hänsyns- fullt	36	36	36	46	39	28	38	36	41	40	33	38	37	35	37
Alldeles för hän-synsfullt	1	2	1	2	1	3	0	0	2	1	1	1	1	0	3
Saknar uppfatt- ning	7	5	9	9	4	3	4	9	16	10	5	5	7	4	10
Totalt	100	101	101	101	100	100	101	100	101	100	100	100	101	100	100
Antal	1010	491	519	57	90	206	299	240	118	321	462	221	783	125	95

Det är viktigt att påpeka att det även kan vara svårt att tolka utfallet också på denna fråga. Svarsutfallen för denna såväl som för de två tidigare

redovisade pekar dock i en bestämd riktning: mediernas bevakning uppfattas av allmänheten på det stora hela som korrekt eller saklig, men i skildringen av de drabbade har man i varierande grad brustit i hänsyn och respekt och skildrat dessa för närgånget. Detta är särskilt påtagligt om vi tittar på dem som haft en familjemedlem eller nära anhörig med på M/S Estonia. Över 70 procent ansåg att bevakningen av de anhöriga varit för närgånget; att jämföra med de 14 procent som ansåg att den varit hänsynsfull.

Även här har utbildning betydelse för att förklara skillnader i människors bedömningar. På nytt visar sig de högtbildade mera kritiska - var fjärde högtbildad menar att bevakningen har varit alltför närgånget. Resultatet ligger i linje med vad som framkommer i andra studier av hur allmänheten bedömer journalistisk etik; också i fråga om namnpubliceringsfrågor uttrycker högtbildade en större tveksamhet än lågutbildade (Weibull och Börjesson, 1995).

Det har diskuterats hur utbildningsskillnaderna i allmänhetens presssetiska bedömningar skall tolkas. En rimlig tolkning kan vara att det finns ett samband mellan tolerans och utbildning; med ökad utbildning är man därför mindre benägen att låta enskilda människor schavottera i medierna (Weibull och Börjesson, 1995).

Slutsatser

När PO Pär-Arne Jigenius i december 1994 riktade kritik mot kvällstidningarna *Expressen* och *Idag*, fokuserade han, som tidigare berörts, på hur enskilda människor hade behandlats. *Expressen* kritiserades för att man publicerat passbilder och passagerarlistor innan det fanns tillförlitliga uppgifter om vem som räddats, medan *Idag* kritiserades för att man publicerat närbilder på fyra gråtande flickor, dessa helt ovetande. Vi vet sedan tidigare att en restriktiv namnpublicering har stöd hos allmänheten (Weibull och Börjesson 1995). Det finns också belägg för att allmänheten anser att kvällspressen brister i respekt för människors privatliv (Weibull 1989, Raaum 1986). PO:s kritik får stöd av denna rapports slutsatser: allmänheten anser att medierna, och kanske i synnerhet kvällspressen, i vissa avseenden går för långt.

Mot denna bakgrund är den kritik mot kvällspressen som framkommer i intervjuundersökningen mindre än väntat. Kritiken kommer företrädesvis från journalister och högtbildade och det är dessa som styr debatten. Man skulle kunna göra tolkningen att det relativt höga medelvärde på korrekthet som kvällspressen består av allmänheten antyder att de tre kvällstidningarna kanske har en delvis annorlunda funktion än övrig dagspress. Med sin inriktning på human interest, snarare än på analys och fakta, tillfredsställer man förmodligen i större utsträckning än morgontidningarna läsarfertalets behov av empati, närhet och inlevelse (jfr Weibull och Kratz, 1995).

Mycket talar även för att kritiken av kvällstidningarnas, i första hand *Expresens*, rapportering om Estoniakatastrofen har avsett enskilda över-

tramp. Som framgått av de samtidigt företagna studierna av det totala nyhetsutbudet förefaller kvällspressen inte skilja sig anmärkningsvärt från andra medier. Bland människor som inte själva är berörda och som inte har omedelbar insyn i hur nyheterna tagits fram uppfattas därför nyhetsbilden som i stort sett rimlig.

Till detta kommer att det också i reaktionerna som kan utläsas i undersökningen kan finnas en effekt av journalistikens förändring. Den ökade personinriktningen inom den allmänna nyhetsjournalistiken har säkerligen betydelse för hur bevakningen av Estoniakatastrofen bedöms. Andra studier har också visat att allmänhetens acceptans för namnpublicering förefaller ha blivit större under de senaste åren (Weibull och Börjesson, 1995).

RISK, KRIS OCH SÄKERHET

Hur ett samhälle hanterar allvarliga kriser är närmast en fråga om vilken öppenhet man eftersträvar i dylika sammanhang. Graden av öppenhet är i sin tur ytterst beroende av vilken sorts samhälle man verkar i eller eftersträvar, och vilka normer som styr den samhälleliga kommunikationen. I ett samhälle som präglas av auktoritärt styre är det t.ex. inte alls säkert att omständigheterna kring en kärnkraftsolycka förmedlas till befolkningen. Det är också troligt att det bland befolkningen finns en låg medvetenhet om befintliga risker alternativt en oro beroende på informationsbristen.

Denis McQuail (1987) skiljer på sex olika normativa medieteorier, vilka, var för sig, kan sägas ligga till grund för hur en nations mediasystem är utformat. Den teori som kan sägas utgöra basen för det svenska mediasystemet, den s.k. *social responsibility theory*, kännetecknas av en strävan efter mångfald och bredd, givet att dessa kvaliteter i längden inte uppnås på bekostnad av de resurssvaga i samhället. Staten utövar föga eller ingen direkt kontroll över medierna, utan litar på att företrädarna för dessa vill och klarar av att leva upp till de etiska och moraliska krav som står i paritet med övriga samhälleliga värderingar.

En enkel modell

Det torde vara självskrivet att detta synsätt bara är möjligt i samhällssystem där alla individer i grunden värderas lika, och där den samhälleliga kommunikationen också fungerar i enlighet med detta synsätt. Nordlund (1994) visar med en enkel modell hur samhällskommunikationen i Sverige, i enlighet med resonemanget ovan, kan/bör fungera under kriser eller andra allvarliga samhällsstörningar. I modellen identifieras samhällskommunikationens tre huvudaktörer: sändaren (myndigheten), förmedlaren (media) och mottagaren (medborgarna). Dessa binds samman med dubbelriktade pilar åt alla håll, vilka följaktligen illustrerar tvåvägskommunikation. Poängen är, menar Nordlund, att i ett demokratiskt samhälle flödar information relativt obehindrat mellan de tre huvudaktörerna. Det är, eller bör också vara, myndigheternas strävan att vidmakthålla detta fria informationsflöde och att initiera kommunikation även i slagskuggan av en katastrof eller en kris.

Modellen fungerar också som ram, eller som avgränsning, för denna rapport. I det följande är det främst relationen mellan medborgarna och massmedierna som studeras. Antagandet är då att denna relation också kan antyda någonting om mediernas arbetssätt, liksom om förutsättningarna för myndigheternas arbete (för mera detaljerade översikter över kriskommunikation se Nohrstedt och Tassew 1993, Nordlund 1994 och Jarlbro 1993).

Människors bedömning av risker i olika sammanhang har tidigare visat sig variera beroende av vilken grupp av individer som gör bedömningen. Det är inte uteslutet att den individuella bedömningen av risker förknippa-

de med olika färdmedel till en viss del är en följd av hur olyckor med dessa färdmedel skildras i medierna. Det är därför relevant att i detta sammanhang närmare behandla riskfrågan. Följande avsnitt bygger huvudsakligen på Jarlbro (1994).

Riskbedömningar

Vad är det som påverkar vår bedömning av risker? Individens tidigare erfarenheter tycks spela en viss roll (Drabek 1986), samtidigt som flera undersökningar visat att experter och lekmän rangordnar risker i samhället olika (se t.ex. Slovic 1986, Stenzel 1987). Slovic konstaterar också att experter och myndigheter i sina riskbedömningar utgår från ett makro-perspektiv, medan medborgarna fokuserar individuella frågeställningar och problem. Detta kan få följden att allmänheten inte förstår experters och myndigheters bedömning av risk och riskreducering i samhället. När det gäller individens bedömning av teknologiskt betingade risker har Pilisuk m.fl. (1987) funnit stora skillnader i hur män resp. kvinnor gör sina bedömningar: de förra tenderar i större utsträckning än de senare negligera teknologiska risker.

Sjöberg (1991) menar att den *faktiska* risken påverkar människors riskperception eller riskupplevelse. Bedömningen är också avhängig om risken upplevs som personlig eller allmän; i det förra fallet är man mer benägen att bedöma risken som mindre än i det senare. Sjöberg har också visat att människors oro endast svagt korrelerar med deras riskbedömning.

Mediernas roll vid riskbedömning är förknippad med tillgängligheten. I de fall man lätt kommer att tänka på, eller påminns om, risken, bedöms den ofta som högre än i de fall då risken är mer "fjärran" eller figurerar mer sällan (ibid). Art och frekvens i massmediernas skildringar av t.ex. katastrofer kan m.a.o. förväntas ha betydelse för hur allmänheten bedömer risken att själva bli drabbade av en sådan katastrof. Jarlbro konkluderar:

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att när det gäller riskperception tycks riskobjektet ha betydelse, såtillvida att det är en skillnad mellan personlig och allmän risk. Vidare tycks korrelationen mellan riskbedömningar och vad människor känner oro för vara svag, vilket även kan uttryckas som att riskabla aktiviteter som faktiskt dödar människor är inte alltid detsamma som människor är oroliga och känner rädsla för (Jarlbro 1994).

En av de slutsatser man kan dra av resonemanget ovan är att den individuella riskbedömningen vis-à-vis olika färdmedel i hög grad är beroende av egna erfarenheter och av hur tillbud med det aktuella färdmedlet skildrats, och skildras, i medierna. Vår bedömning av säkerhet är förmodligen ett resultat av en sannolikhetsbedömning, gjord utifrån vad vi sett, hört eller varit med om tidigare. Vidare är det sannolikt att män bedömer riskerna med ett bestämt transportmedel lägre än kvinnor. En tredje faktor som kan ha betydelse är om man bedömer risken som personlig (individuell) eller allmän (ung. strukturell). Det ligger nära till hands att göra antagandet att lågutbildade bedömer risker utifrån individuella be-

dömningsgrunder, medan högutbildade, med större förfarenhet av komplexa problemställningar, gör sina bedömningar utifrån mer allmänna grunder.

Synen på säkerhetsrisker efter katastrofen

Kan man tänka sig att allmänhetens syn på säkerheten hos olika transportmedel förändras i kölvattnet av en färjekatastrof? Spelar det någon roll om det rör sig om svenska eller utländska transportmedel? Påverkas människors benägenhet att läsa säkerhetsinstruktioner omedelbart efter en stor katastrof? Detta är frågor som tar sikte på allmänhetens riskmedvetande.

I de telefonintervjuer som utfördes efter Estoniakatastrofen tillfrågades svarspersonerna hur de värderade olika färdmedels säkerhet. Först fick man uttala sig om färdmedel i Sverige och sedan ställdes samma fråga om motsvarande färdmedel i "utlandet". Svarsutfallet pekar på några intressanta mönster (tabell 17a).

Rangordningen av människors bedömning av säkerheten för olika färdmedel i Sverige i oktober 1994 är följande (på en skala mellan 1 och 7, där 1 är liten och 7 stor risk):

1. Tåg 2,5
2. Flyg 2,8
3. Buss 2,9
4. Taxi 3,2
5. Båt/färja 3,4
6. Privatbil 3,5
7. Motorcykel 5,5

De svenska färdmedel som således värderas högst på säkerhetsskalan är tåg, flyg och buss. Detta stämmer relativt väl med vad som är känt från bedömningar av olyckssannolikheter. Möjligen överskattas riskerna för buss något. Allt talar för att båt/färja normalt kan förväntas ligga på samma nivå som tåg, buss och flyg. Differensen mellan medelvärdet för denna grupp (2,7) och för båt/färja (3,4) kan beskrivas som "Estoniaeffekten". I detta perspektiv kan påstås att medelvärdet i riskbedömning således ökade med 0,7 enheter och andelen som bedömde båt/färja som ett riskfyllt färdmedel fördubblades som en följd av färjekatastrofen. I vad mån dessa antaganden stämmer bör kunna prövas i en senare undersökning, där det borde förväntas att andelen som bedömer resor med båt/färja som riskfyllda har gått ner.

En annan observation i tabell 16 gäller skillnaden mellan säkerhet i Sverige och utomlands. Det visar sig att tyngdpunkten i bedömningen av respektive färdmedel förskjuts när vi ställer frågan om säkerheten i utlandet (– för samma fordon): samtliga färdmedel bedöms mindre säkra när vi nyttjar dem utanför rikets gränser. Motorcykeln är det fordon som uppvisar minst differens mellan inrikes och utrikes bruk: den bedöms helt enkelt ungefär lika osäker var man än använder den.

Tabell 16 Säkerheten hos olika färdmedel i Sverige och utomlands. Medelvärde för skala mellan 1 (liten risk) och 7 (stor risk)

Färdmedel	Medelvärde		Diff
	Sverige	Utland	
Motorcykel	5,5	5,7	-0,2
Privatbil	3,5	4,1	-0,6
Båt/färja	3,4	4,0	-0,6
Taxi	3,2	4,5	-0,7
Buss	2,9	4,1	-1,2
Flyg	2,8	3,4	-0,6
Tåg	2,5	3,3	-0,8

Andelen för säkerhet i buss avviker med 1.2 enheter (medelvärdesdifferensen) mellan Sverige och utlandet, vilket relativt sett är en anmärkningsvärd avvikelse. Flyg och tåg skiljer sig i allmänhetens ögon i ganska liten grad. Det är inte orimligt att mediernas skildringar av bussolyckor, i kombination med en allmän osäkerhet inför det främmande, medverkar till denna värdeförsämring för buss. Detsamma hade emellertid kunnat gälla för t.ex. flyg, som i detta material inte uppvisar någon större försämring vid en jämförelse mellan synen på inrikes och utrikes säkerhet. En möjlig förklaring till att just utrikes buss faller markant i allmänhetens säkerhetsbedömning kan vara att de bussolyckor i u-länderna som genom åren skildrats i medierna påverkar svenskens bedömning av fortskaffningsmedlets utrikes säkerhet (jfr Sjöberg 1991). En annan möjlig förklaring kan vara att gemene man kanske *vet* mer om flygets säkerhetsföreskrifter, medan motsvarande föreskrifter för t.ex. en lokal busslinje i Indien, i den mån de existerar, för de allra flesta är någonting okänt. Det framgår även att taxi avviker med 1.3 enheter i allmänhetens säkerhetsbedömning, vilket i sin tur är något mer än buss. Förhållandet banar väg för ytterligare en förklaringsmodell: allmänhetens förtroende för svensk vägtrafik som helhet kan vara större än förtroendet för motsvarande utländsk trafik (jfr Jarlbro, 1994).

En intressant iakttagelse när det gäller allmänhetens säkerhetsbedömningar som de framträder ett par veckor efter Estoniakatastrofen är att de uppenbarligen är könsrelaterade. Pilisuk m.fl. (1987) har tidigare funnit tydliga könsskillnader i bedömningen av risker associerade med modern teknologi. Män tenderar att negligera sådana risker, medan kvinnor – det har på senare tid hävdats att dessa bryr sig mer om de s.k. "mjuka" värdena – tar dem på allvar (Pilisuk m.fl. 1987; jfr Bennulf och Jarlbro, 1995). Av tabell 17 framgår att de tillfrågade männen genomgående tillmäter respektive

Tabell 17 Säkerheten hos olika färdmedel i Sverige och utomlands efter ålder och utbildning. Medelvärde på en skala mellan 1 (liten risk) och 7 (stor risk)

Färdmedel	Kön		Utbildning		
	Man	Kvinna	Låg	Medel	Hög
Motorcykel (S)	5,3	5,6	5,5	5,3	5,7
Motorcykel (Utl)	5,6	5,8	5,6	5,6	5,9
Privatbil (S)	3,3	3,6	3,4	3,4	3,7
Privatbil (Utl)	4,0	4,3	4,1	4,1	4,2
Taxi (S)	3,1	3,3	3,1	3,2	3,3
Taxi (Utl)	4,2	4,7	4,5	4,5	4,4
Båt/färja (S)	3,0	3,7	3,5	3,2	3,4
Båt/färja (Utl)	3,7	4,3	4,1	4,0	4,0
Buss (S)	2,7	3,0	2,9	2,9	2,8
Buss (Utl)	3,7	4,4	4,2	4,1	3,9
Flyg (S)	2,5	3,2	3,0	2,8	2,7
Flyg (Utl)	3,1	3,6	3,4	3,4	3,3
Tåg (S)	2,2	2,7	2,6	2,4	2,4
Tåg (Utl)	3,0	3,5	3,4	3,2	3,1
Antal svar	491	519	321	462	221

fordon högre säkerhet än kvinnorna. Särskilt tydligt är kanske mönstret om vi tittar på de traditionella yrkes- och långresefordonen; flyg, färja och tåg. En naturlig tolkning i anslutning till resonemanget ovan är att män är mer benägna att acceptera tekniska lösningar – och kanske också auktoriteter – än vad kvinnor är. En annan möjlig tolkning är att *om* det fortfarande till övervägande del är män som s.a.s. är professionella långresenärer, då är det också naturligt att de förringar eller negligerar risker förknippade med de transportmedel de använder. Konsekvensen blir en gynnsammare bedömning på säkerhetsskalan.

Det har tidigare konstaterats att en stor del av den svenska befolkningen på ett påtagligt sätt drabbats av färjan M/S Estonias förlisning. Det kan

därför vara intressant att se om dessas värderingar av säkerheten för båt/färja på något sätt avviker från den övriga populationens värderingar. I tabell 18 särskiljs de som uppgivit att de drabbats i något direkt avseende från de icke drabbade. Vi ser att inställningen till säkerheten på färja är betydligt mer kritisk bland dem som haft en arbetskamrat, personlig bekant, familjemedlem eller nära anhörig med på M/S Estonia. Mest kritiska till färjans säkerhet är de som uppgivit att de haft en familjemedlem eller nära anhörig med ombord.

Tabell 18 Säkerhetsbedömning av båt/färja i Sverige och utlandet efter berördhet. Medelvärde på en skala mellan 1 (liten risk) och 7 (stor risk).

	Sverige	Utland	Antal
Familjemedlem, nära anhörig	(4,0)	(4,4)	7
Arbetskamrat, personlig bekant	3,5	4,1	95
"Bekantas bekant"	3,4	4,1	125
Icke drabbade	3,3	4,0	783

Det är ännu inte möjligt att uttala sig om hur beroende denna bedömning är av den nyss inträffade katastrofen. Som tidigare diskuterats påverkades säkerligen alla riskbedömningar i fråga om båt/färja av Estonias förlisning. En hypotes är emellertid att förtroendet för färjesäkerheten hos de berörda individerna under längre tid än hos övriga kommer att ligga lägre än genomsnittet.

Bedömningar av katastrofens orsaker

Det är uppenbart att riskbedömningar hänger nära samman med föreställningar om vad man tror kan gå fel. I telefonintervjuerna ställdes därför en öppen fråga om vad svarspersonerna trodde föranledde olyckan med Estonia. De svar som gavs uppvisar samma mönster som de spekulationer som förekom i medierna omedelbart efter katastrofen (tabell 19). Den största gruppen av de tillfrågade (61%) trodde att tekniska fel och brister varit orsak till förlisningen. I detta ligger bl a problem med bogvisiret, men också konstruktionsfel. En annan betydande förklaring var att den mänskliga faktorn spelat in, d.v.s. att det begåtts misstag av manskap och befäl på M/S Estonia (33%); de vanligaste exemplen är "för hög hastighet i dåligt väder", språkproblem, bristande rutiner och bristande kompetens hos besättningen. I den estländska undersökningen var den grupp som trodde att befäl eller manskap bar skulden något mindre än i Sverige, samtidigt som tekniska fel och brister fick en större del av skuldbördan (Saar, 1996).

Tabell 19 Allmänhetens bedömning av orsakerna till olyckan (procent; mer än en orsak kunde anges)

Bedömn.	Alla	Kön		Ålder						Utbildning		
		Män	Kv	15-24	25-29	30-39	40-49	50-64	65+	Låg	Med	Hög
Tekniska fel	61	63	61	68	63	63	64	57	51	62	60	62
Mänskliga faktorn	33	37	30	24	30	33	36	38	33	28	34	39
Bristande underhåll	13	12	15	10	16	14	11	16	12	12	17	10
Oväder, storm, grov sjö	14	11	16	5	12	13	15	15	21	12	15	13
Annat	5	4	6	5	6	5	8	4	4	4	5	8
Vet ej	12	10	14	13	15	11	10	10	20	10	16	15
Antal svar	1008	490	518	147	110	206	188	240	117	321	461	220

De övriga framförda förklaringarna till katastrofen var "Oväder/storm/grov sjö" (14%) respektive allmänt bristande underhåll av båten (13%). Det fanns även kategori annat, vilken avser bl a uppgivna orsaker som profithunger hos rederiet, utflaggning och sabotage. Resterande menade att de saknade uppfattning om orsaken till M/S Estonias förlisning (12%).

Det är svårt att se några entydiga tendenser i svarspersonernas bedömningar beroende på kön och ålder. Män anger den mänskliga faktorn något över genomsnittet. Detta kan tyckas bekräfta männens tilltro till de tekniska systemen, men det visar sig att man även i fråga om tekniska fel ligger något litet över snittet. Kvinnor lyfter något oftare fram ovädret och stormen. Ovädret och stormen, liksom den mänskliga faktorn tillskrivs något större betydelse bland äldre, medan dessa tror relativt mindre på tekniska orsaker. Den mänskliga faktorn betonas oftare av hög- än av lågutbildade.

Observationerna kan ge en antydning om att yngre är något mera kritiska till tekniken och att äldre något oftare förlägger riskerna till människan och naturen. Detta får tills vidare endast betraktas som en spekulation som måste prövas vidare. Det mest utmärkande mönstret är dessutom den relativt enhetliga synen på orsakerna. Det är rimligt att i sin tur föra denna tillbaka till den roll medierna spelade för informationen om händelsen (avsnitt 4 och 5 ovan): människors bedömningar är i hög grad en återspeglning av mediernas syn (jfr Johansson och Stawreberg, 1995).

Uppmärksamhet på säkerhetsföreskrifter

En relevant fråga är om de som medvetet uppmärksammar olika färdmedels säkerhetsföreskrifter, vi kan kalla dem "säkerhetsmedvetna", gör annorlunda bedömningar än de som inte bryr sig om att ta del av dessa föreskrifter. Det visar sig att omkring hälften kan karaktäriseras som säkerhetsmedvetna - de säger sig uppmärksamma föreskrifter - av dessa är det i sin tur hälften som alltid gör det och hälften som "oftast" gör det. En knapp tredjedel uppmärksammar säkerhetsföreskrifter ibland och en femtedel säger sig inte göra det.

Tabell 20 Säkerhetsbedömning av fordon i Sverige och utlandet. Med hänsyn tagen till om respondenten uppmärksammar säkerhetsföreskrifter eller ej. Medelvärde för skala mellan 1 (liten risk) och 7 (stor risk).

<u>Uppmärksammar säkerhetsföreskrifter</u>				
Färd sätt	Ja	Ibland	Nej	Diff
Motorcykel (S)	5,6	5,6	5,2	+0,4
Motorcykel (Utl)	5,8	5,7	5,5	+0,3
Privatbil (S)	3,5	3,5	3,4	+0,1
Privatbil (Utl)	4,1	4,3	4,1	± 0
Båt/färja (S)	3,4	3,4	3,2	+0,2
Båt/färja (Utl)	4,0	4,0	3,9	+0,1
Taxi (S)	3,2	3,3	3,0	+0,2
Taxi (Utl)	4,6	4,4	4,3	+0,3
Buss (S)	2,9	3,0	2,7	+0,2
Buss (Utl)	4,1	4,1	3,9	+0,2
Flyg (S)	2,9	2,9	2,8	+0,1
Flyg (Utl)	3,4	3,3	3,3	+0,1
Tåg (S)	2,5	2,5	2,4	+0,1
Tåg (Utl)	3,3	3,2	3,2	+0,1
Antal svar	495	207	306	

Om vi relaterar synen på säkerhetsföreskrifter till den upplevda risken med olika transportmedel är det tydligt att de säkerhetsmedvetna genomgående är något mer tveksamma till samtliga färdmedels säkerhet (gäller även attityden gentemot färdmedel som inte brukar sammankopplas med säkerhetsföreskrifter, t.ex. bil eller motorcykel) än de övriga (tabell 20). Tendensen är tydlig även bland individer som uppgivit att de kontrollerar föreskrifter

”ibland”. Det förefaller som om säkerhetsmedvetna människor generellt intar en mer kritisk hållning än icke-säkerhetsmedvetna.

Det är svårt att göra någon tolkning av detta utfall, men i tabell 21 ges en antydning om en möjlig förklaring: det tycks finnas ett samband mellan benägenheten att uppmärksamma säkerhetsföreskrifter och den uppmärksammandes utbildning. Andelen säkerhetsmedvetna – eller kritiska – är störst bland högutbildade, något lägre bland gymnasieutbildade och lägst bland lågutbildade. Av tabellen framgår också att kvinnor i större utsträckning än män säger sig uppmärksamma säkerhetsföreskrifter.

Tabell 21 Uppmärksamhet för säkerhetsföreskrifter efter kön och utbildning (procent)

	<u>Kön</u>			<u>Utbildning</u>		
	Alla	Man	Kvinna	Låg	Medel	Hög
Ja	49	48	50	45	51	53
Ibland	21	20	21	19	21	21
Nej	30	32	29	36	28	26
Totalt	100	100	100	100	100	100
Antal svar	1008	490	518	321	461	220

Som vi sett ovan gör säkerhetsmedvetna individer något annorlunda bedömningar än icke-säkerhetsmedvetna. En intressant fråga är om de också ser annorlunda på vad som förorsakade M/S Estonias förlisning. I tabell 22 ser vi att den vanligaste förklaringen till katastrofen är att den berodde på tekniska fel och brister, vilket stämmer väl överens med den bild medierna gav omedelbart efter katastrofen. Den näst vanligaste förklaringen är att den mänskliga faktorn orsakade färjans undergång, följd av förklaringarna ”hårt väder” och ”allmänt bristande underhåll av båten”. Vi ser också att de som inte uppmärksammar säkerhetsföreskrifter i något större utsträckning än de övriga har anammat förklaringsmodellen ”tekniska fel och brister”. I övrigt skiljer sig de säkerhetsmedvetna på denna punkt inte i någon nämnvärd utsträckning från de icke-säkerhetsmedvetna.

Tabell 22 Vad föranledde enligt Din uppfattning olyckan? Fördelat på huruvida man uppmärksammar säkerhetsföreskrifter eller ej (procent). Flera svarsalternativ tillåtna.

Orsak till olyckan	<u>Uppmärksammar säkerhetsföreskrifter</u>		
	Ja	Ibland	Nej
Tekniska fel och brister	59	67	61
Allmänt bristande underhåll av båten	14	13	13
Den mänskliga faktorn	35	30	32
Oväder/storm/grov sjö	13	13	14
Båten fellastad/överbelastad	2	2	2
Saknar uppfattning	13	69	14
Antal	497	207	306

En försiktig, sammanfattande tolkning av tabellerna ovan skulle kunna vara att de som är mer kritiska till säkerheten för respektive färdmedel är det i kraft av ett allmänt kritiskt förhållningssätt, vilket i sin tur kan ha samband med utbildningsnivå. Dessa individer är vana vid att tillgodogöra sig information av olika slag, vilket innebär att de också i större utsträckning än andra tar del av säkerhetsföreskrifter för olika färdmedel. Kanske förklarar detta också varför de kritiska, säkerhetsmedvetna inte i lika stor utsträckning som de övriga anammat de förklaringar av möjliga orsaker som presenterats i medierna omedelbart efter katastrofen.

NÅGRA JÄMFÖRELSE MED ESTLAND

Under arbetet med analyserna av det svenska intervjumaterialet har vi även haft tillgång till data från den intervjuundersökning som genomfördes i Estland. Detta innebär att det funnits viss möjlighet att göra jämförelser länderna emellan. De resultat som redovisas nedan är inriktade på nyhets-spridningen och massmediernas roll. Det bör betonas att vi inte haft möjlighet att i detalj studera enskilda formuleringar i det estländska materialet som kan ha betydelse vid en direkt jämförelse. Av denna anledning publiceras heller inga estländska tabeller i denna rapport. Framställningen skall snarare ses som ett första steg mot mera övergripande komparativa analyser, bl a inom ramen för forskningsprogrammet BALTICOM (Rosengren och Weibull, 1990; Weibull och Rosengren, 1992).

Nyhets-spridningen

Nyhets-spridningen i Estland tog sin markanta början vid tretiden på morgonen. Spridningen var som intensivast mellan klockan tre och sju på morgonen. Därefter planar spridningskurvan ut något, och vid tio-tiden förefaller spridningen mer eller mindre ha avstannat. Fram emot sen förmiddag skjuter den så fart igen, för att definitivt stagnera klockan tolv på dagen. Vid en jämförelse med det svenska spridningsmönstret, visar det sig att den estländska nyhets-spridningen var en mer utdragen process än den svenska. Det är svårt att säga vad detta beror på, men en del av förklaringen kan vara att befolkningen i Estland kanske inte har samma regelbundna medievanor som sin svenska motsvarighet. Möjligen är det också så, vilket antyder en strukturell förklaring, att andelen medier per hushåll i Estland är lägre, vilket i sin tur innebär att spridningen tar längre tid. Om andelen radio- och TV-apparater/hushåll är tillräcklig, är frågan om denna tillgång s.a.s. motsvaras av täta utsändningar.

Kanske kan man, som en följd av detta resonemang, våga sig på hypotesen att en större andel av spridningen sker genom personliga kontakter på arbetet och/eller i skolan. Den estländska undersökningen kommer förhoppningsvis att sprida ljus över denna fråga.

Det förefaller också som om nyhets-spridningen i Estland startat tidigare än spridningen i Sverige. Detta kan bero på flera faktorer. En skönjbar sådan är t.ex. det faktum att katastrofen, åtminstone numerärt, drabbat Estland hårdare, vilket i sin tur skulle kunna innebära att medierna där, kanske särskilt det "snabba" radiomediet, fått vetskap om förlisningen på ett tidigare stadium än medierna i Sverige. Det kan också innebära att den estländska radion, givet att medierna i våra båda länder ungefär samtidigt fått reda på vad som hänt, har en bättre incidentberedskap. Den sedan länge instabila politiska situationen i baltländerna, resulterande i ett behov av en god incidentberedskap, skulle kunna tala för ett sådant antagande.

Massmediernas roll

Även i Estland spelar radion en mycket stor roll för nyhets-spridningen. Televisionen, däremot, tycks inte haft samma betydelse för estländaren som den haft för svensken. Det andra stora mediet är i stället den muntliga informationen. Nästan en tredjedel av den estländska befolkningen uppger att de fått vetskap om förlisningen genom att någon berättade för dem. Detta pekar i riktning mot det antagande om färre medier/hushåll som gjorts ovan. Helt klart är att radion är ett betydande nyhetsmedium i Estland.

Förstkällan till information var utan tvekan den estländska radion. Denna når ut med nyheten till något mer än hälften av befolkningen, som sedan berättar vidare till resterande delar. Televisionen spelar också en viss, om än undanskymd, roll vid förmedlingen, medan dagspressen praktiskt taget saknar betydelse för andra än mycket små grupper i samhället. Även om dagspressen i Estland har en svagare ställning än pressen i Sverige är det givetvis inte detta som påverkar resultaten. Katastrofen inträffade vid en tidpunkt som gjorde det omöjligt för de flesta tidningar att få med nyheten nästa dag. Istället är det radion som i båda länderna är det snabba mediet. Om någon skillnad i nyhetsspridningen skall lyftas fram är det snarast att televisionen i Sverige spelar en större roll som informationskälla än den gör i Estland.

Med tanke på det tidigare spridningsförloppet i Estland är det naturligt att också en majoritet av de tillfrågade uppger att de befunnit sig hemma vid tiden för förstainformationen om katastrofen. Mönstret är här ungefär detsamma som i Sverige. Man har nåtts av nyheten i hushållet, på arbetsplatsen/skolan eller på väg till dagens värv. Nyhetsspridningen i Estland uppvisar även den i hög grad ett samband med de vardagliga vanorna. Den stora andel individer som uppgett att de fått reda på nyheten av någon annan skulle kunna tyda på att man s.a.s. kompenserar de förmodade bristerna i mediestrukturen (se ovan) med en väl fungerande muntlig förmedling.

När det gäller siffrorna för uppföljning, uppvisar de ett något annorlunda mönster än spridningssiffrorna. Radion framträder i Estland som uppföljningsmediet framför andra, tätt följd av televisionen och morgontidningarna. Det är uppenbart att den muntliga förmedlingen här har spelat ut sin roll: när det gäller att ta reda på mer, söker man sig till massmedierna, som i detta avseende förefaller vara både tillräckliga och ändamålsenliga.

SAMMANFATTNING

En fullständigt uttömmande diskussion av det ovan presenterade materialet skulle spänna över minst tre olika forskningsfält. I denna avslutande del kommer därför bara ett litet urval av rapportens resultat eller slutsatser att lyftas fram. Dessa är förknippade med några av de initiala frågeställningarna *hur nåddes vi? hur följde vi förloppet? vad tyckte vi om mediebevakningen?* och *hur bedömer vi säkerheten?* Vi har även tillåtit oss att reflektera över en del konsekvenser.

Nyhets-spridningen

Den nyhets-spridning som tog sin början strax efter midnatt den 28 september 1994, skiljer sig i ett betydande avseende från tidigare, jämförbara nyhets-spridningsförlopp: televisionen kom att spela en ovanligt stor roll som nyhets-spridare. Under nyhets-spridningen efter Palmemordet spelade TV mindre roll som förstamedium (första kontakt med nyheten) än både radio, personlig kontakt och morgontidning. Efter Estoniakatastrofen noterade TV en andraplats bland "förstamedierna", vilket är en betydande förändring. Vad kan detta betyda?

En viktig kommentar i sammanhanget är att TV med all sannolikhet hade spelat än mindre roll 1986 om Palmemordet skett en vanlig vardagsnatt. Att televisionen faktiskt gjorde sig påmind som förstamedium kan tillskrivas det faktum att mordet inträffade under en helg, vilket i sin tur innebar att delar av befolkningen vanemässigt slog på TV:n för att titta på *Go´morrön Sverige*. Dyliga morgonsändningar förekom då inte under vardagarna. Extrainsatta nyhetsprogram i TV sändes visserligen fr.o.m. klockan 04.00 på morgonen efter mordet, men dessa följdes sannolikt i första hand av människor som på något sätt redan fått reda på vad som hänt.

År 1994 var situationen annorlunda. Hushållen har tillgång till daglig morgon-TV i två markbundna – vilket innebär att alla, sånär som på ett par procentenheter, kan ta del av - kanaler, TV 2 och TV 4. Det är rimligt att anta att de mer TV-benägna hushållen och individerna (företrädesvis de yngre och/eller de med lägre utbildning) har anammat vanan att titta – eller lyssna – på TV på morgnarna. Om man skall drista sig till att sia om framtiden, kan man hypotetiskt tänka sig två scenarier: i det ena fallet kommer morgon-TV i dessa relativt små grupper på lång sikt att konkurrera ut tidningen som morgonmedium (Weibull 1993), i det andra fallet kommer morgon-TV att samexistera med dessa medier och på så sätt fungera som ett komplement till dessa. När det gäller komplementförhållandet, som på kort sikt tycks det något mera sannolika, är det troligt att hushållen använder morgonpressen för lokal orientering, medan morgon-TV får fylla behovet av översiktlig riks- och omvärldsinformation. Resultaten från denna undersökning talar emellertid sitt tydliga språk: Morgon-TV har kommit för att stanna och är följaktligen också ett nyhets-spridningsmedium att räkna med.

Å andra sidan får detta inte bortskymma det faktum att ljudradion

behåller sin position som förstamedium. Det är via radionyheter som de flesta får reda på Estoniakatastrofen. Detta reflekterar det enkla faktum att radion är ett av de vanligaste morgonmedierna i de svenska hushållen, liksom nyhetsspridningen i hög grad är bestämd av våra morgonvanor. Visserligen är morgontidningsspridningen lika hög eller to m något högre, men Estonakatastrofen inträffade alltför sent för att morgonpressen skulle ha något med om den, utom i några få fall.

Massmediernas roll

En fråga av intresse för framtida nyhetsspridning är hur vi valde att följa nyheterna efter M/S Estonias förlisning. Ger undersökningens resultat även på denna punkt grund för antaganden om förändringar i mediebeteendet?

Medan ljudradion i hög grad var ett förstamedium och sedan tappar i betydelse förstärker televisionen sin ställning under de närmaste dagarna. Särskilt intressant i ett längre perspektiv är den roll TV4 spelade. I det föregående har det konstaterats att de respondenter som kunde uppge kanalpreferens föredrog att *följa* händelseutvecklingen i TV 4 (tabell 9). Den andel som föredrog någon av SVT:s kanaler var visserligen något större, men fyran var ändå den enskilda TV-kanal som tilldrog sig störst intresse hos allmänheten. En faktor som är av intresse när det gäller diskussion av kanalpreferenserna är hur materialet fördelar sig i ålderskategorier. Medelåldern bland TV 4-tittarna är betydligt lägre än medelåldern bland SVT-tittarna (36 resp. 47 år). TV 4:s ställning bland de yngre är stark, även om det här är viktigt att notera att undersökningsfrågan inte avser TV-tittandet överlag, utan snarare tittandet på de enskilda kanalernas nyhetsprogram (jfr Weibull, 1995b). Mycket talar för att händelsens dignitet gjorde att man oftare än vanligt bytte mellan kanalerna. Det är således troligt att individer som vanligtvis tittar på någon av SVT:s kanalers nyhetsändringar kom att följa katastrofförloppet även i TV 4:s nyheter.

Det är inte helt osannolikt att den yngre framtoningen i TV 4 också medfört att kanalens nyheter fått en tuffare eller mer inträngande karaktär (jfr Asp, 1995). Ett dylikt närmande till en stor katastrof skulle då kunna medföra att många tittare väljer att följa förloppet i en kanal vars nyheter de annars inte brukar följa. Av liknande skäl kanske man också följer nyhetsförloppet i någon av våra kvällstidningar, trots att man vanligtvis inte brukar ta del av dessa.

Den höga medelåldern bland dem som valt att följa katastrofen i SVT-kanalerna, jämförd med den relativt låga medelåldern bland TV 4-tittarna, skulle kunna peka på en framtida, betydande förändring. Om mönstret inte är en s.k. livscykeleffekt - d v s att SVT är de äldres och TV4 de yngres kanal - kan man anta att nyheterna i TV 4 i framtiden spelar en mycket stor roll för samhällelig opinionsbildning och för planeringen av kris- och katastrofinformation.

Med en sådan förändring i publikbeteendet finns det anledning att reflektera över enskilda kanalers formella ställning. Public service-kanalerna har, i avtal med staten, förbundit sig att sörja för en allsidig och rättvisan-

de nyhetsrapportering. Detsamma kan sägas gälla för TV 4, som har ett liknande avtal. Undersökningar på området antyder samtidigt ett samband mellan å ena sidan vissa aspekter av kvalitet i en kanal, å andra sidan kanalens finansieringsform (Hillve och Rosengren 1994, Ishikawa, Leggatt m. fl. 1994). Man har i dessa undersökningar visat att reklamfinansierade TV-kanaler i större utsträckning än licensfinansierade styrs av ekonomiska sårintressen, vilka indirekt utövar ett icke obetydligt inflytande över utbudet. Givet detta förhållande finns det anledning att vidare undersöka om finansieringsformen också kan ha inflytande över vad som sägs och visas i t.ex. nyhetsprogrammen i reklam-, respektive licensfinansierade kanaler. Finansieringsformen *kan* med andra ord ha betydelse för objektivitet och allsidighet (jfr också Asp 1995).

Bedömningar av mediernas bevakning

På frågan hur korrekt allmänheten ansåg att medierna speglat Estoniakatastrofen hade kvällspressen lägst medelvärde av samtliga massmedier, vilket kanske inte var helt oväntat. Vad som däremot kan vara förvånande är ändå att en majoritet av kvällspressens läsare uppfattade tidningarnas bevakning som relativt korrekt (jfr Weibull 1989, Hadenius och Weibull 1990). Frågan är hur ett sådant resultat skall tolkas: handlar det om en attitydförändring gentemot kvällstidningarna, kan det ha att göra med själva situationen eller kan det finnas andra förklaringar?

En rimlig tolkning är att kvällspressen när det gällde katastrofen som helhet hade en relativt korrekt rapportering. Innehållsanalyserna av medieutbudet (t ex Hadenius, Hedman och Nowak 1996) visade att kvällstidningarna och TV4 inte skiljde sig så mycket åt. Även i Sveriges Television kom det att handla mycket om berörda människor och deras reaktioner (jfr även Hadenius, Hedman och Nowak 1996). Visserligen gjorde framför allt Expressen, liksom även Idag, några övertramp som senare kom att fällas av Pressens Opinionsnämnd, men detta förefaller inte ha påverkat människors helhetsbild.

Ljudradions P1 och P4, SVT, TV4 och morgonpressen har samtliga klart högre siffror än kvällstidningarna när det gäller synen på korrektheten i nyhetsbevakningen. De mest kritiska bland allmänheten är de högutbildade, något som stämmer med andra studier av hur svenskar värderar mediernas etik (Weibull och Börjesson, 1995).

En intressant observation är att den positiva bedömningen av mediernas bevakning ökar med berördheten till katastrofen (med reservation för det låga antal direkt och nära berörda som faktiskt ingick i populationen). Exempelvis blir kvällspressen mer positivt bedömd av dem som har någon "arbetskamrat/personlig bekant" som drabbats. Bland dem som hade någon "familjemedlem/nära anhörig" ombord på Estonia gällde det omvända; i denna grupp läste man överhuvud taget inte kvällspress. Av betydelse för resonemanget är också att andelen "zappande" individer också ökar med närheten till katastrofen. Här finner vi dock att ökningen ger

genomslag även i den kategori som drabbats hårdast, nämligen bland de individer som hade en familjemedlem eller nära anhörig med på M/S Estonia.

En till synes självklar slutsats av dessa iakttagelser är att intresset för katastrofen ökar med närheten till dess offer. För de hårdast drabbade, leder detta intresse emellertid inte till att man går ut och köper en kvällstidning (detta får väl betraktas som en aktiv handling), däremot använder man sig flitigt av de medier man redan har självklar tillgång till. För TV-mediet innebär det att även de hårdast drabbade utnyttjar tillgängliga kanaler maximalt: "zappandet" (vilket kanske kan betraktas som en mer passiv handling) ökar.

Det faktum att intresset för katastrofen ökar med närheten till dess offer innebär sannolikt också att man, i paritet härmed, har ett ökat/ökande behov av att se och höra mer. Detta avspeglas i den ökade medieanvändningen. Möjligen kan resultatet även tolkas så att de olika medierna används instrumentellt. Det är lätt att tänka sig – resultat och tidigare forskning ger visst fog för detta – att man använder t.ex. morgontidningen för att informera sig om detaljer och komplexa orsakssammanhang. TV ger sammandrag, helheter och, ejatt förglömma, realism, medan kvällstidningarna, utöver det som benämnts sensationsbehov, förmodligen också tillfredsställer behov av medkänsla och/eller inlevelse; i sådana fall kan antas att kravet på korrekthet kan bli av underordnad betydelse för läsaren.

Man kan här invända att TV-nyheterna ger samma tillfälle till inlevelse. Den stora skillnaden mellan TV och kvällspress är dock att kvällspressen förmodligen är mer individ-/familjinriktad, och att den ger läsaren möjlighet att i lugn och ro låta blicken – och känslorna – vandra fram och tillbaka över sidorna. I TV är sekvenserna ofta överspelade på ett par sekunder.

I ljuset av detta är det lätt att förstå att det var lika många som tyckte att bevakningen hade för liten omfattning som tyckte att den var för stor; de flesta menade att det, kvantitativt, var en lagom bevakning.

Det är emellertid viktigt att understryka att det redovisade resonemanget bara håller till en viss gräns. En majoritet av medborgarna ansåg att medierna skildrat de anhörigas reaktioner på ett alldeles för närgånget sätt. Det är emellertid svårt att på denna punkt "peka ut" något enskilt medium. Allmänt gäller att så fort medierna närmar sig privatlivet, i första hand när det gäller enskilda människor som saknar en offentlig roll, ökar kritiken från allmänheten. Samma resultat har framkommit i flera studier (Weibull och Börjesson, 1995). Samma studier visar att detta främst gäller då människor är offer, utan möjlighet att försvara sig. Om en enskild är något slag av gärningsman eller har en offentlig position är acceptansen för medieintrång i privatlivet betydligt större.

När PO Pär-Arne Jigenius i december 1994 riktade kritik mot kvällstidningarna *Expressen* och *Idag*, kritiserades den förra, som tidigare nämnts, för att man publicerat passbilder och passagerarlistor innan det fanns tillförlit-

liga uppgifter om vem som räddats, medan den senare kritiserades för att man publicerat närbilder på fyra gråtande flickor, dessa helt ovetande. PO:s bedömning ligger i dessa avseenden mycket nära allmänhetens syn på vad som är etiskt rimligt.

Det framgår av undersökningsresultaten att män genomgående är mer kritiska till mediernas bevakning än kvinnor. En förklaring härtill kan vara skilda värderingar och intresseområden, t ex den skiljelinje som anses gå mellan hårda frågor som teknik och mjuka som t ex miljö (jfr Oskarson och Wågnerud, 1995). Mäns intresse för detaljer och tekniska lösningar, ett ämne som var påtagligt i medierna de närmaste dygnet efter katastrofen, skulle med ett sådant synsätt medföra att de har en mer bestämd – och kritisk – uppfattning om mediernas rapportering. Kvinnorna, å sin sida, som förmodligen är mer intresserade av relationer och helheter borde därmed ha ett mindre intresse för de detaljresonemang som medierna gav relativt stort spelrum dagarna efter katastrofen.

En nödvändig nyansering i sammanhanget är också att de tillfrågades bedömningar av hur medierna hanterat de etiska frågorna endast bedömer ytan. Man bedömer m.a.o. det man sett och hört, utan att för den skull veta hur medierna arbetat med att få fram sina uppgifter. De ovan redovisade bedömningarna rör följaktligen bara en sida av etiken; den pressetiska. Yrkesetiska frågor har medvetet satts åt sidan i denna redovisning.

Säkerhet och risker

Estoniakatastrofen var inte bara en händelse som fick betydande plats i medierna. Den var, som inledningsvis diskuterades, en händelse som med all sannolikhet påverkade vår bild av färjetransporter som teknologiska system. Från att ha uppfattas som helt säkra uppkom en tveksamhet till säkerheten. Även om tveksamheten inte var särskilt stor tycktes många ändå inte vilja ta risker i onödan. Det är troligen så man skall tolka nedgången i antalet färjeresenärer, inte minst konferensgäster, under senhösten 1994.

Också den redovisade undersökningen har visat att riskbedömningen för färjor tycks ha ökat under hösten 1994. Även om så skett anses emellertid båtar och färjor säkra och kommer obetydligt lägre än de transportmedel som bedöms säkrast - tåg, flyg och buss - och högre än t ex privatbil. Allt talar för att en studie ett år efter katastrofen skulle ge båt/färja samma värden som tåg och flyg.

Allmänhetens bedömningar av risker förefaller i stor utsträckning överensstämmande med sannolikhetsbedömningar av risker baserade på inträffade olyckor med olika transportmedel. En sådan iakttagelse ställer en rad intressanta frågor, i första hand om människors riskperception och vad som ligger bakom den, t ex vilken roll massmediernas nyhetsbevakning spelar i detta sammanhang. Dessa frågor ligger emellertid bortom analysen av Estoniakatastrofen.

SUMMARY IN ENGLISH

The aim of this report is to analyse how Swedish citizens were informed about the Estonia disaster, how they evaluated the news reporting, and how they assess risks with different means of transportation. The basis of the study is a telephone survey with 1010 randomly selected Swedes between 15 and 74 years of age, carried out about ten days after the event. The survey focused on how and when citizens had heard about what had happened, which channels had been used for updating on the event, how the journalistic coverage was perceived, especially concerning the victims' families, and finally, how security of different means of transportation is generally regarded.

As for the results, the analysis shows that our morning habits exert significant influence on the pattern of diffusion immediately after the catastrophe. Hence, a majority of population got information about what had happened somewhere between 0600 and 0900 am, the mean being around 7 o'clock. Radio was the primary source of information (58%) followed by television (20%). Since a majority of the morning papers had gone to press when the story broke, only two percent of the population states that they read about the foundering in the papers. This is in line with the findings concerning the information dissemination concerning the assassination of Prime Minister Olof Palme in 1986; also that event took place during the night. The dissemination pattern in both cases reflects the morning media habits of the Swedes, i. e. switching on the radio.

When it comes to following the courses of events during the next days, the picture is somewhat different. Here television is on top (90%), followed by radio (59%) and morning paper (48%). Comparing with what happened after the Palme assassination it is clear that television plays a more important role in 1994 than it did in 1986. When looking at different sub-populations, it becomes clear that television is more important as a news medium within lower educated- and income groups. Not unexpectedly, the morning press has a stronger stand among the well educated.

A majority of the population (some 56%) felt that journalists in their coverage of the accident had been too inquisitive of the friends and families of those who died. Slightly more than one third felt that media had shown the proper respect. The tabloid papers were the main focus for criticism, whereas other media were perceived to have the story in a proper manner. There was no correlation between this point of view on the one hand, and gender or age on the other. A distinct difference is seen when it comes to education: well educated are more critical in this matter, than are those with middle- or low education.

As to the extent of the coverage, roughly the half of the respondents found it reasonable. About equal numbers found that there was too much or too little coverage. Also these assessments show little correlation with gender or age, but with education, where the well educated are more critical to the reporting.

The third part of the survey focused on the perception of risks involved of different means of transportation. Swedes seems to regard trains, buses and aeroplanes as least risky. Between 75 an 80 percent of the respondents mean that these are a safe way of travelling. Not unexpectedly, the risk involved in going by ferry is seen as higher at the time of the study (61% say that it is safe). However, despite the catastrophe, ferries are considered less risky than travel by car (54% say it is safe). It is an interesting fact that the average perception of risks is higher when the respondents are asked to rank abroad use of given means of transportation.

The survey was initiated by the Swedish Board of Psychological Defence and carried out by Infrates-Burke, a opinion and market research company. Main responsibility of the survey was hold by Lennart Weibull, professor at the Institution of Journalism and Mass Communication at the Göteborg University, in co-operation with assistant researcher Peter Hillve at the unit of Media- and Communication Studies, Lund University.

LITTERATUR

Ainslie, P. (1989) "The new TV-viewer" i R. Gilbert (red) *How Americans watch TV: a nation of grazers*, C.C. Publishers, NY

Asp, K. (1995) *Kommersialiserade TV-nyheter på gott och ont; jämförande undersökning av Rapport TV 2 och Nyheterna TV 4*, arbetsrapport nr. 50, Institutionen för Journalistik och Masskommunikation, Göteborgs universitet

Bennulf, M., Jarlbro, G. (1995) Rör inte min bil. I Holmberg, S, Weibull, L. (red) *Det gamla riket*. SOM-rapport nr 13. SOM-institutet, Göteborgs universitet

Blix, A., Bech-Karlsen, J. (1990) *Hvad har vi der å gjøre? Metoder og etikk i ulykkejournalistikk*. Institutt for journalistikk, Oslo

Bollier, D. (1989) "A glimpse at the future" i R. Gilbert (red) *How Americans watch TV: a nation of grazers*, C.C. Publishers, NY

Börjesson, B., Weibull, L. (1995) "Namnpublicering i medierna", Holmberg, S., Weibull, L. (red) *Det gamla riket*, SOM-rapport nr 13. SOM-institutet, Göteborgs universitet

Drabek, T. (1986) *Human System Responses to Disaster. An Inventory of Sociological Findings*. New York, Springer Verlag

Eastman, S.T., Neil-Lunsford, J. (1993) "The RCD's impact on programming and production", i J.Walker och R.Bellamy, jr (red) *The remote control device in the new age of television*, Praeger, New York

Elliot, M., Weibull, L. (1987) "Förtroendet för press och etermedier" i *SOM-undersökningen 1987*, SOM-rapport nr 2. SOM-institutet, Göteborgs universitet

Gantz, W. (1983) "The Diffusion of News about the Attempted Reagan Assassination" i *Journal of Communication*, 33: 56-66

Gantz, W., Tokinoya, H. (1987) "Diffusion of News about the Assassination of Olof Palme: A Transcontinental, Two-city Comparison of the Process" i *European Journal of Communication*, vol. 2, 2: 197-210

Gilbert, R. (1989) "Introduction" i R. Gilbert (red) *How Americans watch TV: a nation of grazers*, C.C. Publishers, NY

Gilljam, M. (1995) "Demokrati- och metodproblem i frågeundersökningar" i *Mediemätningar; Teori, tolkning, tillämpning*, red. Ulla Carlsson, NORDI-COM-Sverige, Göteborgs universitet

Greenberg, B. S. (1964) "Diffusion of the News about the Kennedy Assassination" i *Public Opinion Quarterly*, 28:225-32

Greenberg, B.S., Heeter, C. (1987) "VCRs and young people" i *American Behavioral Scientist*, nr. 30

Hadenius, S., Weibull, L. (1990) *Sensationsjournalistik eller nödvändig granskning*, Svensk informations mediecenter, Stockholm

Hadenius, S., Weibull, L. (1993) *Massmedier: en bok om press radio och TV*, Bonnier Alba, Falun

Hadenius, S., Hedman, L., Nowak, K. (1996) *Estonia i nyheterna - Tre studier av rapporteringen i press, radio och TV*, SPF rapport 168:3

- Haraldsen, G., Broddason, T., Hedinsson, E., Kalkkinen, M.L., Nordahl Svendsen, E.** (1987) "News Diffusion after the Assassination of a Neighbour" i *European Journal of Communication*, vol. 2, 2: 171-84
- Hillve, P., Rosengren, K E.** (1994) "Swedish Public Service Television: Quality for Sale?" i *Studies of Broadcasting*, nr. 30, NHK; Japan Broadcasting Corporation
- Hillve, P.** (1994) "Efter forskning kommer mätning - eller tvärtom?" i *Nordicom Information – om medie- och kommunikationsforskning i Norden*, nr 4:1994, Göteborgs universitet
- Hultén, O.** (1994) "Mångfald eller likriktning? studier av TVs utbud" i *Nordicom Information – om medie- och kommunikationsforskning i Norden*, nr 4:1994, Göteborgs universitet.
- Ihlebak, H. A.** (1977) *Lov og etikk i journalistikk: pressen, kildene og leserne*, AS Norbok. Oslo
- Ishikawa, S., Leggatt, T.** m fl. (1994) "Diversity in Television Programming: Comparative Analysis of Five Countries" i *Studies of Broadcasting*, nr. 30, NHK; Japan Broadcasting Corporation
- Jarlbro, G.** (1993) *Krisinformation ur ett medborgarperspektiv – en kunskapsöversikt*, Styrelsen för psykologiskt försvar, rapport nr 163:3, Stockholm
- Jarlbro, G.** (1994) "Uppfattningar om hälsorisker" i Holmberg, S., Weibull, L. (red.) *Vägval*, SOM-rapport nr 11. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Johansson, I, Stawreberg, A-M** (1995) *Vem eller vad orsakade eller bar skulden till m/s Estonias förlisning?* En studie av dagspressens förklaringar till vem eller vad som orsakade och bar skulden till katastrofen. Fördjupingsarbete i Medie- och kommunikationsvetenskap, Göteborgs universitet
- Kepplinger, H.M., Levendel, A., Livolsi, M., Wober, M.** (1987) "More Than Learning: The Diffusion of News on the Assassination of Olof Palme in England, Germany, Italy and Hungary" i *European Journal of Communication*, vol. 2, 2: 185-96
- McQuail, D.** (1987) *Mass Communication Theory – an Introduction*, Sage Publ. Ltd, London
- NORDICOM-Sverige (1995) *Mediebarometer 1994*, NORDICOM, Göteborgs universitet
- Moore, S.** (1993) *Interpreting Audiences. The Ethnography of Media Consumption*. London-Thousand Oaks-New Dehli, Sage
- Nordlund, R.** (1994) *Ett triangeldrama; Myndigheter, medborgare och medier i kris*, Psykologiskt försvar, Meddelande nr. 136a, Stockholm
- Nohrstedt, S A., Nordlund, R.** (1993) *Medier i kris: en forskningsöversikt över mediernas roll vid kriser*, Styrelsen för psykologiskt försvar, rapport nr 163:4, Stockholm
- Nohrstedt, S.A., Tassew, A.** (1993) *Communication and Crisis, An inventory of current research*, SPF, Rapport nr. 163:1, Stockholm
- Oskarson, M, Wägnerud, L** (1995) *Kvinnor som väljare och valda*. Lund, Studentlitteratur
- Pilisuk, M.S., Parks, H., Hawkes, G.** (1987) "Public Perception of Techno-

- logical Risk", *The Social Science Journal*, vol. 24, nr 4:403-13
- Raam, O.** (1986) *Pressens toyelige etikk: journalisters yrkesmoral og selvjustis*, Universitetsforlaget, Oslo
- Rosengren, K E.** (1971) "Diffusion of News. The Case of Sweden and Apollo 13" i *Psykologiskt försvar*, 51. Stockholm: Beredskapsnämnden
- Rosengren, K E.** (1987) "Conclusion: The Comparative Study of News Diffusion" i *European Journal of Communication*, vol. 2, 2: 227-55
- Rosengren, K E., Arvidson, P., Sturesson, D.** (1975) "The Barsebäck Panic: A Radio Program as a Negative Summary Event, *Acta Sociologica*, 18:303-21.
- Rosengren, K.E., Weibull, L.** (1990) *A Research Proposal Concerning Changing Values in the Baltic Area*. Projektansökan till Kungliga Vetenskapsakademien
- Rubin, A.M., Bantz, C.R.** (1987) "Utility of video cassette recorders" i *American Behavioral Scientist*, nr. 30
- Rönström, A.** (1995) SOM-undersökningen 1994: genomförande och tillförlitlighet. I Holmberg, S, Weibull, L. (red) *Det gamla riket*. SOM-rapport nr 13. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Saar, A, Stütz G, Tubin E** (1996) "När nyheten nådde Estland", Styrelsen för psykologiskt försvar, rapport nr 168-7, Stockholm
- Sheatsley, P., Feldman, J.** (1964) "The Assassination of President Kennedy: A Preliminary Report on Public Reactions and Behaviour" i *Public Opinion Quarterly*, 28: 189-215
- Sjöberg, L.** (1991) *Aids: Riskuppfattning, attityder och kunskaper*, Centrum för riskforskning, Handelshögskolan i Stockholm, rapport nr. 1
- Slovic, P.** (1986) "Informing and educating the Public about Risk", *Risk Analysis*, vol 6, nr 4: 403-415
- Stenzel, P L.** (1987) "The Need for a National Risk Assessment Communication Policy", *Harvard Environmental Law Review*, vol 2:331: 381-413.
- Strid, J** (1995) "Radiolyssnandet i Göteborg" I Nilsson, L (red) *Västsvensk horisont* SOM-rapport nr 14, SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Svensson, B-L.** (1989) B-uppsats i ämnet Informationsteknik, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Sveriges Television AB** (1989) *Privatliv i pressen*" Avtal mellan Sveriges Radio och staten" i *Lagar, avtal, regler*. Stockholm
- Tidningsstatistik AB** (1995) *Svensk annonstaxa*, Stockholm
- Törnqvist, K.** (1984) "Informationen om det stora strömavbrottet" i *Psykologiskt försvar* 123. Stockholm: Beredskapsnämnden
- Wadbring, I.** (1995) *Svenskarnas dagstidningsläsning 1994*. I Holmberg, S, Weibull, L. (red) *Det gamla riket*. SOM-rapport nr 13. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Weibull, L.** (1986) "Nyhetsspridningen vid mordet på Olof Palme: Resultaten från en intervjuundersökning" i *Psykologiskt försvar*, Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm
- Weibull, L.** (1989) *Pressetiska bedömningar bland allmänheten: PM från projektet Publicistisk sed, nr. 4*, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

- Weibull, L.** (1993) "Morgon-TV – ett hot mot morgontidningen?" i Holmberg, S., Weibull, L. (red.) *Vägval*, SOM-rapport nr 11. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Weibull, L.** (1995a) "Morgonpress och Morgon-TV" i *Tidningsmiljöer; dagstidningsläsning på 1990-talet*, red: Weibull, L., Kratz, C., Institutionen för Journalistik och Masskommunikation, Göteborgs universitet
- Weibull, L.** (1995b) "Det mest lästa – och det viktiga" i *Tidningsmiljöer; dagstidningsläsning på 1990-talet*, red: Weibull, L., Kratz, C., Institutionen för Journalistik och Masskommunikation, Göteborgs universitet
- Weibull, L.** (1995c) "Dagstidningsläsning i Västsverige". I Nilsson, L (red) *Västsvensk horisont*. SOM-rapport nr 14. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Weibull, L., Björkqvist, K.** (red) (1989) *Dagspressen och dess läsare: Empiriska studier av dagspressens utveckling under 1980-talet*, Göteborg
- Weibull, L., Börjesson, B.** (1991) *Politik och journalistik – en fråga om etik?*, PM från projektet Publicistisk sed, Nr 15, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Almqvist & Wiksell International, Stockholm
- Weibull, L., Börjesson, B.** (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF
- Weibull, L., Kratz, C.** (1995) *Tidningsmiljöer. Dagstidningsläsning på 1990-talet*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Weibull, L., Rosengren, K E.** (1992) *The International View of the Swedish Public*. Institutionen för journalistik och massmediekommunikation, Göteborgs universitet
- Yorke, D.A., Kitchen, P.J.** (1985) "Channel flickers and video speeders" i *Journal of Advertising Research*, nr.25

BILAGA I

Estoniakatastrofen

Jnr: 7126

Introduktion: Hej/goddag, mitt namn är NN och jag ringer från Infratest Marknadsundersökningar. Vi håller just nu på med en undersökning för Styrelsen för Psykologiskt Försvar som handlar om hur man som privatperson fick information om den tragiska katastrofen med färjan Estonia. Vi söker den person i Ditt hushåll som står i tur att fylla år närmast och som är mellan 15 och 74 år. **BE ATT FÅ TALAMED RÄTT IP. OMEJ TILLGÄNGLIG BESTÄM TID FÖR ÅTERKOMST**

FORTSÄTTA INTERVJUN MED RÄTT IP 1
AVSLUTA 2

Natten mellan den 27 och 28 september i år inträffade den mycket stora och tragiska katastrofen. Den estniskt-svenskt-ägda färjan ESTONIA förliste i Östersjön med ett mycket stort antal dödsoffer och saknade som följd.

Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) - en civil myndighet inom totalförsvaret som bl a studerar nyhets- och informationsförmedling i katastrof- och krissituationer - genomför nu studier kring händelsen och en av dessa syftar till att belysa på vilket sätt den svenska och estniska allmänheten fick kännedom om att katastrofen inträffat. Den studien görs på svensk sida i samarbete med universiteten i Göteborg och i Lund och omfattar telefonintervjuer med drygt 1000 slumpmässigt utvalda personer i Sverige. Alla svar kommer att behandlas helt anonymt och endast sammanställas i tabeller.

Får jag ställa några frågor till Dig?

FORTSÄTT INTERVJUN 1
AVSLUTA 2

1. Hur fick Du/Ni först reda på att färjan Estonia förlist?
SPONTANT. FÖLJ UPP OM OKLART. (108-111)

Någon berättade det för mig	1
Radio	2
TV	3
Morgontidning	4
Kvällstidning	5
På annat sätt nämligen:	6
Minns inte	7

GT Fr 4

2. OM NÅGON BERÄTTAT: Vem berättade det för Dig?
OM FLERA: Vem först? (112)

Familjemedlem/sammanboende (person i egna hushållet)	1	
Nära anhörig boende på annan adress (t.ex. barn, syskon, förälder)	2	
Släkting	3	
Vän eller bekant (t.ex. granne)	4	
Arbets-/skolkamrat, lärare	5	
Främmande person utanför familje-, bekantskaps- eller arbetskamratskretsen	6	
Minns inte	7	GT 4

3. På vilket sätt då? Var det personligen, per telefon eller
på annat sätt? (113-116)

Personligen	1
Per telefon	2
På annat sätt, nämligen:	3
Minns inte	4

4. När fick Du reda på att färjan förlist? Vad var klockan ungefär då?

klockan var ungefär:(tim)(min) (117-118)

KOD: 01	före - 01.00 (natten till onsdag) 01
02	01.01 - 03.00 02
03	03.01 - 06.00 03
04	06.01 - 07.00 04
05	07.01 - 07.30 05
06	07.31 - 08.00 06
07	08.01 - 08.30 07
08	08.31 - 09.00 08
09	09.01 - 10.00 09
10	10.01 - 12.00 10
11	12.01 - 24.00 11
12	00.01 - senare (natten till torsdag)12

Minns inte exakt 0

5. Var befann Du Dig när Du fick reda på vad som hänt? (119-122)

Hemma i bostaden	1
På väg från bostaden till arbetet/skolan, dagis etc (egen bil, allmänna färdmedel, promenerar)	2
På resa i landet	3
På arbetet/i skolan	4
Utomlands	5
Annanstans, nämligen:	6
Minns inte	7

6. Har Du själv varit den förste att berätta om färjans förlisning för någon som tidigare inte kände till vad som hänt? (123)

Ja	1
Nej	2
Vet inte	3

7. Tog Du själv efter att Du fick kännedom om förlisningen kontakt med någon myndighet, med rederiet eller med något massmedium för att få ytterligare information om katastrofen?

FLERA SVAR TILLÅTNA! (124-127)

Ja, myndighet (t.ex. polis, räddningstjänst, kustbevakning)	1
Ja, rederiet	2
Ja, en tidningsredaktion	3
Ja, en radio- eller TV-redaktion	4
Ja, annat, nämligen:	5
Nej	6

8. Försökte Du fortlöpande att följa nyheterna om Estonia under de två första dagarna efter katastrofen? I så fall genom vilket eller vilka nyhetsmedier? **FLERA SVAR TILLÅTNA!** (128-131)

Ja, genom radio	1
Ja, genom TV	2
Ja, genom morgontidning(ar)	3
Ja, genom kvällstidning(ar)	4
Ja, på annat sätt, nämligen:	5
Nej/minns inte	6

GT 13

9. OM RADIO: Genom vilken radiokanal följde Du i första hand olycksrapporteringen? OM OKLART: FÖLJ UPP (132)
Lyssnade men vet inte på vilken kanal	1
Sveriges Radios riksnyhetsprogram (Ekot)	2
Sveriges Radios lokala nyhetsprogram (P4, fd "lokalradion")	3
Andra svenska radiokanalers nyhetsprogram	4
Utländsk(a) radiostation(er)	5
10. OM TV: Genom vilken TV-kanal följde Du i första hand olycksrapporteringen? (133)
Kan inte ange "första hand" - tittade växelvis på flera kanaler	1
Sveriges Television Kanal 1 (TV1)	2
Sveriges Television TV2	3
TV4	4
Text-TV	5
Svensk satellitkanal (TV 3, TV 5 Nordic)	6
Utländsk satellitkanal	7
11. OM MORGONTIDNING: Genom vilken morgontidning följde Du i första hand olycksrapporteringen? (134)
Stockholmstidning (DN, SvD)	1
Övrig svensk morgontidning	2
Utländsk tidning	3
12. OM KVÄLLSTIDNING: Genom vilken kvällstidning följde Du i första hand olycksrapporteringen? (135-138)
Aftonbladet	1
Expressen	2
Idag	3
Annan (utländsk)	4
13. Var det någon eller några mediekanaler (massmedier) som Du under de två dagarna efter olyckan använde mer än vanligt därför att Du ville följa händelseutvecklingen kring färjekatastrofen? FLERA SVAR TILLÅTNA! (139-142)

Nej/minns inte	1
Ja, radio	2
Ja, TV	3
Ja, morgontidning(ar)	4
Ja, Expressen	5
Ja, Aftonbladet	6
Ja, Idag	7
Ja, text-TV	8
Ja, annan mediekanal, nämligen:	9

14. Försökte Du under de två första dagarna efter katastrofen få information om förlisningen genom utländska nyhetsmedier?
FLER SVAR TILLÅTNA! (143-146)

Nej/minns inte	1
Ja, radio	2
Ja, TV	3
Ja, tidningar	4
På annat sätt nämligen:	5

15. Om Du tänker på hur olika nyhetsmedier rapporterat om färjekatastrofen, om de berördas reaktioner och om orsakerna, hur värderar Du då följande mediers bevakning av det inträffade?

Jag ber Dig ange på en skala mellan 1 och 5 där 5 innebär att nyhetsbevakningen har gjorts på ett korrekt sätt och 1 att den skett på ett icke korrekt sätt.

Vad anser Du om nyhetsbevakningen i

	icke korrekt sätt			korrekt sätt			inte tagit del av
den lokala morgontidning Du brukar läsa? (147)	1	2	3	4	5	6	
den riksmorgontidning Du brukar läsa? (148)	1	2	3	4	5	6	
den kvällstidning Du brukar läsa? (149)	1	2	3	4	5	6	
Sveriges Televisions TV-nyheter (Rapport/Aktuellt)(150)	1	2	3	4	5	6	

Nyhetererna i TV 4? (151)	1	2	3	4	5	6
Text-TV? (152)	1	2	3	4	5	6
Sveriges Radios nyhetsprogram (Ekot)? (153)	1	2	3	4	5	6
Sveriges Radios lokala nyhetsprogram (P4, fd "lokalradion")? (154)	1	2	3	4	5	6
Utländska etermedier (radio eller TV) (155)	1	2	3	4	5	6

16. Det har diskuterats en del om hur medierna har rapporterat om de anhöriga till omkomna och saknade i olyckan. Anser Du allmänt sett att det utrymme som ägnats de anhöriga i nyhetsrapporteringen har varit alldeles för litet, för litet, lagom, för stort eller alldeles för stort? (156)

Alldeles för litet	1
För litet	2
Lagom	3
För stort	4
Alldeles för stort	5
Saknar uppfattning	6

17. Anser Du att medierna på det hela taget speglat de anhörigas reaktioner på ett alldeles för närgånget, närgånget, hänsynsfullt eller alldeles för hänsynsfullt sätt? (157)

Alldeles för närgånget	1
Närgånget	2
Hänsynsfullt	3
Alldeles för hänsynsfullt	4
Saknar uppfattning	5

18. Känner eller kände Du personligen någon som var med på Estonia? (158)

Nej	1
Familjemedlem, nära anhörig	2
Arbetskamrat, personlig bekant	3
"Bekantas bekant"	4

19. Vad föranledde enligt Din uppfattning olyckan med Estonia?
 FLERA SVAR TILLÅTNA (159-162)
Tekniska fel och brister (t.ex. bogvisiret)	1
Allmänt bristande underhåll av båten	2
Den mänskliga faktorn
(misstag från manskapets/befäls sida)	3
Annat, nämligen:
Saknar uppfattning	4

20. När Du reser med allmänna färdmedel, t.ex. flyg och båt eller bor på hotell, brukar Du då ägna uppmärksamhet åt föreskrifter, nödutgångar, räddningsutrustning och liknande som gäller säkerheten?
Ja, alltid	1	(163)
Ja, oftast	2	
Ja, ibland	3	
Nästan aldrig	4	
Nej, aldrig	5	

21. Hur värderar Du i allmänhet säkerheten hos olika färdmedel i Sverige? Ange på en skala från 1 till 7, där 1 står för ingen risk alls och 7 för att risken för olyckor är mycket stor.

	Ingen risk alls							Mycket stor risk	Vet ej
1. Taxi	(164)	1	2	3	4	5	6	7	8
2. Buss	(165)	1	2	3	4	5	6	7	8
3. Privatbil	(166)	1	2	3	4	5	6	7	8
4. Motorcykel	(167)	1	2	3	4	5	6	7	8
5. Tåg	(168)	1	2	3	4	5	6	7	8
6. Båt/färja	(169)	1	2	3	4	5	6	7	8
7. Flyg	(170)	1	2	3	4	5	6	7	8

22. Ange på motsvarande skala säkerheten hos olika färdmedel i utlan det.

	Ingen risk alls							Mycket stor risk	Vet ej
1. Taxi	(171)	1	2	3	4	5	6	7	8
2. Buss	(172)	1	2	3	4	5	6	7	8
3. Privatbil	(173)	1	2	3	4	5	6	7	8
4. Motorcykel	(174)	1	2	3	4	5	6	7	8
5. Tåg	(175)	1	2	3	4	5	6	7	8
6. Båt/färja	(176)	1	2	3	4	5	6	7	8
7. Flyg	(177)	1	2	3	4	5	6	7	8

Bakgrundsfrågor

23. Kön: (208)
Man 1
Kvinna 2
24. Vilket årtal är Du född? 19 ____ (209-210)
25. Vilken typ av ort bor Du på? (LÄS UPP) (211)
Storstadsregion (Stor-Sthlm, Stor-Gbg, Stor-Malmö) 1
Stor tätort, mer än 50.000 invånare 2
Tätort 5.000 - 50.000 invånare 3
Liten tätort 500 - 5.000 invånare 4
Ren landsbygd 5
26. Är Du förvärvsarbetande eller inte? (212)
Ja 1
Nej 2
27. Vilken skolutbildning har Du? (MARKERA HÖGSTA AVSLUTA
DE) LÄS UPP (213)
Folk-/grundskola 1
Gymnasieutbildning eller liknande 2
Universitet/högskoleutbildning 3
28. Vilket är Ditt civilstånd? LÄS UPP (214)
Gift/samboende 1
Ensamstående 2
Kvarboende hos föräldrar (20-24 år) 3
29. Finns hemmaboende barn?
Ja, antal 12 år eller yngre (215) /__/
Ja, antal 13 år eller äldre (216) /__/

ANGE RIKTNR SE LISTA /__/_/__/__/_/ (217-220)

ANGE IPS HELA TELEFONNUMMER: _____/_____

FoT/7126frf

SPFs SENASTE RAPPORTER

- 159 Sjöstedt, Gunnar: Som en saga... Lögnen som maktmedel: Sårbarhetsproblem och motåtgärder. Stockholm 1992.
- 160 Stütz, Göran: Opinion 92. Svenskarnas inställning till samhälle, omvärld och försvar hösten 1992. Stockholm 1992.
- 161 Alling-Ode, Bitte & Tubin, Eino: Falska kort? Bilden i dataåldern. Stockholm 1993.
- 162 Hadenius, Stig: Regementsdöden i medierna. Stockholm 1993.
- 163:1 Nohrstedt, Stig Arne & Tassew, Admassu: Communication and Crisis. An Inventory of Current Research. Stockholm 1993.
- 163:2 Flodin, Bertil: Myndigheters kriskommunikation. En kunskapsöversikt. Stockholm 1993.
- 163:3 Jarlbro, Gunilla: Krisinformation ur ett medborgarperspektiv. En kunskapsöversikt. Stockholm 1993.
- 163:4 Nohrstedt, Stig Arne & Nordlund, Roland: Medier i kris. En forskningsöversikt över mediernas roll vid kriser. Stockholm 1993.
- 164 Malešič, Marjan (red): The Role of Mass Media in the Serbian-Croatian Conflict. Stockholm 1993.
- 165 Stütz, Göran: Opinion 93. En opinionsundersökning hösten 1993. Stockholm 1993.
- 166 Stütz, Göran: Opinion 94. En opinionsundersökning hösten 1994. Stockholm 1994.
- 167 Stütz, Göran: Opinion 95. En opinionsundersökning hösten 1995. Stockholm 1995.

ESTONIAKATASTROFEN, MASSMEDIERNA OCH ALLMÄNHETEN - En intervjuundersökning av den svenska allmänheten

M/S Estonias förlisning är en av de största fartygskatastroferna i Sveriges omvärld någonsin. Den engagerade alla svenskar, liksom den engagerade de svenska massmedierna.

Händelsen väckte en lång rad frågor, inte minst sådana som avsåg människors reaktioner på nyheten och hur denna presenterades i medierna. I denna rapport redovisas huvudresultaten av den intervjuundersökning som genomfördes med start ett par veckor efter katastrofen. Syftet med undersökningen var att belysa hur information om händelsen spreds bland allmänheten, hur människor uppfattade nyhetsbevakningen i dagspress och radio och TV och hur säkerheten hos olika transportsätt överhuvudtaget värderas i ljuset av händelsen. Rapporten presenterar huvudmönstren i allmänhetens svar mot bakgrund av händelseförloppet och av hur berörda personer behandlades i mediernas nyhetsbevakning.

Om författarna:

Peter Hillve; fil. mag. och doktorand vid Lunds universitet, avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap.

Lennart Weibull; professor i mediaforskning vid Göteborgs universitet, institutionen för journalistik och masskommunikation.

Styrelsen för **PSYKOLOGISKT FÖRSVAR**
Box 2195 103 15 Stockholm

